

MEZI TRESTÁNÍM NEPŘÁTEL A VÝCHOVOU PRACUJÍCÍCH OSVOJOVÁNÍ SOVĚTSKÉ PRÁVNÍ KATEGORIE *CHULIGANSTVO* V ČESKOSLOVENSKU A V NĚMECKÉ DEMOKRATICKÉ REPUBLICCE (1956–1977)

Matěj Kotalík

*Between Punishing Enemies and Educating Workers.
Adoption of the Soviet Legal Category of khuliganstvo in Czechoslovakia
and in the German Democratic Republic, 1956–1977.*

This contribution presents a comparative study of adoption of the normative Soviet term *khuliganstvo* in Czechoslovakia and the GDR. The comparison uses a notion of intercultural transfer. The adoption of this normative concept and its application, which resulted in the Czechoslovak notion of *výtržnictví* (hooliganism) and East German notion of *Rowdytum*, is traced as creating a mixture of the Soviet influence and the local tradition. In part, this could be seen as due to the term's evolution in its country of origin, since in the newly post-Stalinist Soviet Union, the meaning of *khuliganstvo* was being debated and re-assessed. In the GDR, moreover, immediately after 1956, the Polish influence that was dominant, later weakened and was replaced by the Soviet one. Soviet influence can be traced in the way 'disrespect', the main component of both legal norms, was treated. In both Czechoslovakia and the GDR, a more critical and independent approach prevailed, but awareness of the Soviet model inspired various amendments and suggestions, both implemented and not implemented, which aimed at improving dissatisfactory legal practice in the relevant country. In the light of empirical facts based on the transfer (*Transfervergleich*), we suggest a possible theoretical extension of the existing notion of intercultural transfer.

Keywords: cultural transfer, legal disciplination, socialism.

Matěj Kotalík (*1984), Ph.D. student at the Centre at Contemporary History in Potsdam (Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam, ZZf), matej.kotalik@seznam.cz

Úvod

V živě probíhající metodologické debatě o vztahu srovnávacích dějin a dějin transferů (*Vergleich-Transfer-Debatte*) v německé historické vědě konce 90. let 20. století a začátku prvního desetiletí století následujícího vznesla Christiane Eisenberg vůči konceptu dějin transferů v jeho tehdejší podobě několik kritických bodů. Podle ní zůstávají při výzkumu transferů nepovšimnuty fáze vývoje zkoumanému procesu přecházející nebo na něj navazující; namísto popisování procesu bývají akulturace spíše „zhuštěny do momentky“.¹ Také Jürgen Osterhammel zdůraznil provázanost procesů transferu s jejich kontexty, jež vyžaduje při zkoumání „co možná nejobsáhlejší vědomosti o výchozím bodu stejně jako o přijemcích transferu“, a přimluvil se za „srovnání transferů“ coby mnohoslibného pole budoucí komparatistiky.² Především na tyto dva podněty, námitku vůči podcenění časového rámce v rekonstrukci akulturačních procesů a plädoyer za komparativní historický výzkum dvou či vícera transferů, navazuje předkládaná studie. Zde uplatněné široké pojetí kultury zahrnuje do kulturních vlivů také export a import konkrétních normativů, například v oblasti trestního práva. I jeho výzkum, pokud konfrontujeme psané normy s jejich užitím v soudních rozhodnutích, „literu zákona“ s právem jako „žitou praxí“, je s to prozradit mnohé o sdílených mravních hodnotách, představách řádu, o jejich dlouhodobé stabilitě, či naopak postupných proměnách.

S tímto zřetelem srovnává předkládaná studie osvojování sovětského normativního pojmu *chuliganstvo* v Československu a v Německé demokratické republice. V obou zemích se zabývá těmito otázkami: Kolik bylo ze soudobého sovětského vzoru převzato a kolik se v hybridních kategoriích výtržnictví a *Rowdytum* naopak zachovalo ze starších právních tradic a pojmosloví obou států? Jaké trajektorie a jací prostředníci – zčásti i před rokem 1956 – se podíleli na této kulturní výměně? Jakou roli zde hrály eventuální podněty z dalších států východního bloku (Polsko)? Ukázala se akulturace sovětského pojmu v obou státech jako dlouhodobě úspěšná?

1 CHRISTIANE EISENBERG, *Kulturtransfer als historischer Prozess. Ein Beitrag zur Komparatistik*, in: *Vergleich und Transfer. Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*, (edd.) Hartmut Kaelble, Jürgen Schriewer, Frankfurt am Main-New York 2003, s. 399–417, zde s. 404.

2 JÜRGEN OSTERHAMMEL, *Transferanalyse und Vergleich im Fernverhältnis*, in: *Vergleich und Transfer...*, (edd.) H. Kaelble, J. Schriewer, s. 439–466, zde s. 463–465, zde s. 464.

Koncept chuligánství/výtržnictví v Československu Výtržnictví místo chuligánství: § 188b československého trestního zákonu mezi sovětským vlivem a domácí tradicí

Rok 1956 byl ve vývoji československého trestního práva rokem nikoli nevýznamných změn. V reakci na nezákonnosti první poloviny 50. let stanovila celostátní konference KSČ v témže roce nové principy pro práci bezpečnosti, soudů a prokuratury. S garancí principu presumpce nevinny v trestním řízení, s garancí vzájemné kontroly zapojených orgánů, postulovaným zlepšením jejich výchovné úlohy a s novým akcentem na základní pojem socialistické zákonnosti mělo dojít k odklonu od nejflagrantnějších deformací předchozích let. Nový trestní řád kodifikoval tyto změny mimo jiné možností předběžného projednání obžaloby, rozšíření opravného řízení a účasti obhájce i prodloužením lhůty pro odvolání.³ Vyznamným institucionálním aktérem tohoto nového důrazu na legalitu měla být prokuratura, jež byla o několik let dříve, v letech 1952/1953, z předchozí decentrální sítě prokuratur v sídlech krajských a okresních soudů a podřízených ministru spravedlnosti (zřízené 1948) přetvořena podle sovětského vzoru v jednotný, centralizovaný a ve formální rovině nezávislý orgán, pověřený nejvyšším dozorem nad dodržováním a uplatňováním zákonů a předpisů.⁴ Počínaje zákonnou přeměnou této instituce v roce 1952 existovala možnost intervence formou podání tzv. prokurátorského protestu. Novelizace z podnětu celostátní konference KSČ 1956 měly prokurátorský dozor dále zkvalitnit, prohloubit práva obhajoby a docílit objektivnějšího trestního řízení. Nový zákon o prokuratuře, přijatý tehdy spolu s novým trestním řádem, dále konkretizoval jak úseky dozoru prokuratury, tak úpravy možností protestu a trestního dozoru.⁵

Tyto legislativní změny vyjadřovaly snahu po jisté regulaci trestního práva a opuštění praktik běžných v zakladatelském období režimu: „inkvizičního“ trestního řízení (Pavel Šámal) s používáním fyzického a psychického nátlaku a s inge-

3 PETRA GRĪVNOVÁ, TOMÁŠ GRĪVNA, *Trestní právo procesní*, in: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, (edd.) Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček, Brno 2009, s. 582–610, zde s. 587–588; PAVEL ŠÁMAL, *K úpravě trestního procesu v letech normalizace*, in: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*, (edd.) Karel Malý, Ladislav Soukup, Praha 2004, s. 307–342, zde s. 311–312.

4 JAN LATA, *Prokuratura*, in: *Komunistické právo v Československu*, s. 848–891, zde s. 850–851, 855; EDUARD VLČEK, *Vývoj prokuratury v letech 1945–1990*, in: *Vývoj práva v Československu*, s. 384–398, zde s. 387–389.

5 J. LATA, *Prokuratura*, s. 861–862.

rencí mimosoudních mocenských struktur komunistické strany a státní či veřejné bezpečnosti na judikativu.⁶ Zároveň je však na místě zdůraznit jejich jen omezený vliv v každodenní právní praxi. Snaha o překonání nejkřiklavějších procesně právních deformací (například donucování k výpovědi, používání sugestivních otázek) kolidovala se setrvačností dříve zažitých metod. Význam doznání byl i nadále přeceňován; coby úspěch vyšetřovatele platilo dostat obviněného před soud, nikoli objasnit skutečnost. Schválené zákonné změny se proto jeví spíše jako formální.⁷ V tomto kontextu neúplné destalinizace trestního práva nutno vnímat i dobové inovace ve zvláštní části trestního zákona, včetně paragrafu o výtržnictví.

Trestněprávní novelou z 19. prosince 1956 byla zrušena skutková podstata „hrubé neslušnosti“ v § 188 dosavadního trestního zákona č. 86/1950 Sb.,⁸ a nahrazena novými skutkovými podstatami „příživnictví“ (§ 188a) a „výtržnictví“ (§ 188b).⁹ Obě nově vytvořené kategorie byly v právní literatuře i v denním tisku tematizovány společně, což se neobešlo bez určitých pojmových zmatení. Prokurátor Juraj Vieska ve svých dvou článcích z roku 1956, ospravedlňujících a zdůvodňujících tehdejší legislativní změny, přiznal sice sovětskou inspiraci nových skutkových podstat („něco podobného skutkové podstatě chuligánství v sovětském trestním zákoně“), zahrnoval však oba delikty do pojmu „pohoršlivé chování“.¹⁰ Tisková zpráva o aktuálních zákonodárných změnách naopak počítala výtržnictví – v jedné řadě se spekulací, příživnictvím a kuplířstvím – mezi hospodářské delikty.¹¹ K 1. lednu 1957 vstoupil v platnost paragraf trestního zákona následujícího znění:

„188b Výtržnictví

Kdo vzbudí veřejné pohoršení tím, že se dopustí hrubé neslušnosti nebo výtržnosti, které svědčí o jeho zjevné neúctě vůči společnosti, bude potrestán odnětím svobody na tři měsíce až dvě léta.¹²

6 J. LATA, *Prokuratura*, s. 852; P. ŠÁMAL, *K úpravě trestního procesu*, s. 311.

7 P. GRÍVNOVÁ, T. GRÍVNA, *Trestní právo procesní*, s. 589; J. LATA, *Prokuratura*, s. 863.

8 § 188 odst. (1), Trestní zákon č. 86 ze dne 12. července 1950, Sběrka zákonů republiky Československé, 1950, částka 39, 18. 7. 1950, s. 242.

9 §§ 188a, 188b, Zákon č. 63 ze dne 19. prosince 1956, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., Sběrka zákonů republiky Československé, 1956, částka 33, 23. 12. 1956, s. 196.

10 JURAJ VIESKA, *O novelisaci trestního zákona*, Socialistická zákonnost 6/1956, s. 391–396, zde s. 396; TÝŽ, *Nad novelou trestního zákona*, Soudce z lidu 7/1956, s. 160–161, zde s. 161.

11 Další prohloubení socialistického demokratického našeho zřízení. Zvyšujeme výchovnou funkci soudnictví, Zemědělské noviny 13, č. 307, 20. 12. 1956, s. 1–2, zde s. 1.

12 Vyhláška ministra spravedlnosti č. 1 ze dne 22. prosince 1956 o úplném znění trestního zákona, Sběrka zákonů republiky Československé, 1957, částka 1., 25. 1. 1957, s. 32.

Při bližším ohledání se ukazuje, že hmatatelný vliv sovětské kategorie *chuliganstvo* byl značně rozředěn domácími právními tradicemi. Naproti tomu nelze přehlédnout některé rysy kontinuity se staršími pojmy a ustanoveními. Namísto pojmenování nové trestněprávní kategorie rusismem *chuligánství* byl nově definovaný trestný čin označen českým slovem *vytržnictví* – derivátem pojmů *vytržník* a *vytržnost*, obsažených jako českojazyčné ekvivalenty německojazyčných pojmů *Exzedent* a *Exzess* již v německo-českém právnickém slovníku na přelomu 19. a 20. století. Pojem *vytržnost* v jeho archaické formě *veytržnost* lze nalézt již v Summě městských práv humanistického vzdělance Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579.¹³ Použití slova *chuligánství* v Československu se tudíž omezilo na hovorový jazyk, publicistiku, policejní a kriminologický žargon.

Pojem *chuligánství* přitom nebyl československé veřejnosti neznám. Po říjnové revoluci 1917 a po vzniku Československé republiky 1918 se staly prvním prostředníkem pojmu zpravodajství a literatura ruských legionářů. V jejich líčeních, ale i v ostatní státotvorné publicistice se z pojmu záhy stalo politikum. Protože byla převážná většina těchto dobrovolníků ve službách Dohody a pozdějších spolutvůrců veřejného života v Československé republice antikomunisticky naladěna, symbolizovalo i *chuliganstvo* – záhy též ve své počestěné formě *chuligánství* – anarchii, chaos a rozvrat v sovětském státě.¹⁴ Druhým prostředníkem informací o sovětském *chuliganstvu* byli ve 20. a raných 30. letech 20. století ruští emigranti v Praze. Historička umění a literární kritička Naděžda Melniková-Papoušková ve své knize *Rusko z blízka i z dálky* (1929) v něm spatřovala produkt mravního vakua po říjnové revoluci, referovala o dobové kampani proti *chuliganstvu* a kritizovala jednostranně represivní zacházení s ním. Vědec a publicista Vasilij Vasiljevič Vodovozov, autor příslušného hesla pro *Slovník národohospodářský sociální a politický* (1931) informoval o *chuliganstvu* v sovětském trestním zákoně a zdůrazňoval prvky nesmyslnosti a bezcílnosti jednání jako hlavní znaky této

13 JAN EVANGELISTA NEČAS, *Německo-české názvosloví právnícké = Deutsch – böhmische juridische Terminologie*, Tábor 1900, s. 60. K pojmu *veytržnost* v *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou [1579] od M. Pavla Krystyana z Koldína*, (ed.) JOSEF JIREČEK, Praha 1876, s. 321–322, N. XXIII., XXV.–XXVI.

14 VINCENC ČERVINKA, *Pozdrav sibiřské armády*, Národní listy 59, č. 292, 14. 12. 1919, s. 1; RUDOLF MEDEK, *Ostrov v bouři. Román z války*, Praha 1925, s. 259; *Boj proti „chuligánům“ v Rusku*, Družina čs. legionářů 7, č. 40, 1. 10. 1926, s. 4.

15 NADĚŽDA MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, *Rusko z blízka i z dálky*, Praha 1929, s. 66–71; VASILIJ VODOVOZOV, *Chuligánství*, in: *Slovník národohospodářský sociální a politický*, díl 2, Praha 1931, s. 424.

trestní kategorie.¹⁵ Jako třetí prostředník utvářeli obraz ruského *chuliganstva* Čechoslováci cestující do Sovětského svazu. Zejména komunistický novinář Julius Fučík ve svém cyklu reportáží *V zemi, kde zítra již znamená včera* (1932) převzal nové akcenty raného stalinismu a chápal chuligána zejména jako líného, nedisciplinovaného, nezodpovědného dělníka. Fučíkovo sémantické zúžení pojmů *chuligan* a *chuliganstvo* na záporný postoj k práci zčásti přezívalo i v pozdějších letech.¹⁶ V něm se nabízí přesvědčivé vysvětlení i pro výše jmenované pojmové směšování výtržnictví a příživnictví roku 1956.

Krátce po druhé světové válce prožily články o chuligánství svůj nový rozkvět. Prestiž Sovětského svazu coby osvoboditele Československa, dojmy z cest k východnímu sousedovi, ale i dennodenní projevy nepořádku podporovaly ochotu k importu sovětské právní kategorie. Soudce a ruský legionář Amos Pokorný vztáhl pojem chuligánství na opilecké excesy a rušení nočního klidu ve své čtvrti i na jiné prohřešky proti veřejnému pořádku v pražské každodennosti. Pod dojmem své cesty do Ruska sovětský normativ podrobněji vysvětlil a doporučil jeho převzetí v československém trestním právu. Profesor Univerzity Karlovy Jan Bělehrádek volal v těžké době (1947) po trestněprávní kodifikaci „chuligánství proti základům republiky“. V neposlední řadě i některé dopisy čtenářů informovaly již v roce 1947 o sovětském předpisu proti chuligánství a vyslovovaly se pro import této právní kategorie.¹⁷

Otázku, proč navzdory výhodným předpokladům v cílové zemi proběhlo „sekundární osvojení“ cizí reference *chuliganstvo* natolik v neúplnosti a se zpožděním, lze zodpovědět v tomto konkrétním případě odvozením z obecnějšího povědomí o tehdejší recepci sovětských vzorů a praktickém průběhu kodifikačních prací. Dle Dagmar Císařové byly snahy o orientaci na sovětskou právní úpravu v trestním právu hmotném po roce 1945 zpočátku minimální, a to evidentně

16 JULIUS FUČÍK, *V zemi, kde zítra již znamená včera*, Praha 1932, s. 291–295, 300–301; srov. TEODOR SIOSTRZONEK, *Na dole President Gottwald v Horní Suché plní závazek*, Rudé právo 30 (53), č. 170, 20. 7. 1950, s. 5.

17 AMOS POKORNÝ, *Chuligánství*, Svobodné noviny 3 (55), č. 178, 1. 8. 1947, s. 1; JAN BĚLEHRÁDEK, *Pohled*, Svobodné noviny 3 (55), č. 216, 16. 9. 1947, s. 1; M. H., *Bude i u nás takový zákon?*, Severočeská mladá fronta 3, č. 283, 5. 12. 1947, s. 1.

18 DAGMAR CÍSAŘOVÁ, *Věda českého trestního práva v období 1945–1989*, in: *Vývoj práva v Československu*, s. 75–83, zde s. 75. Na váhu patrně padá i okolnost, že dvě první skupiny zprostředkovatelů konceptu obeznámených s ruským jazykem a realitami – legionáři a emigranti – se v důsledku změn let 1945 a 1948 stali v lepším případě objektem marginalizace, v horším případě obětí perzekuce.

z ryze prozaického důvodu neznalosti ruského jazyka.¹⁸ Dle vzpomínek Viktora Knappa pracovaly expertní komise na přípravě občanského zákoníku se sovětskou právní literaturou pouze v překladech, a též jimi vypracované vlastní koncepce bývaly pod vlivem starších zúčastněných odborníků spíše kompromisním řešením.¹⁹ Jak poznamenal Tomáš Gřivna, za tzv. právníké dvouletky 1948–1950 pokulhávala právě obeznámenost se sovětskou předlohou a chyběla hlubší znalost jejich souvislostí.²⁰ „Zpoždění“ osvojení konceptu se navíc ukáže jako relativní s přihlédnutím k jiným pracem, jejichž publikaci „předběhl“ historický vývoj – Císařová i Gřivna zmiňují učebnici trestního práva hmotného z roku 1957, odkazující na sovětské učební texty z let 1948, 1950 a 1951.²¹

K hlubšímu pochopení dané problematiky nám může pomoci exkurs do východí země transferu. Jak naposledy názorně dokumentoval americký historik Brian LaPierre ve své pozruhodné knize o sovětském *chuliganstvu* v Chruščevově éře, právní dějiny této kategorie byly poznamenány rozmnožením jejich významů, stále abstraktnějšími definicemi a vymizením konkrétních rysů. Výnos Nejvyššího soudu z roku 1940 proti prostému *chuliganstvu*, platný v raně poválečné době, definoval například místa spáchání a ukládané tresty, samotnou definici prostého *chuliganstva* však postrádal.²² Tyto konfúze se dále prohloubily v 50. letech, se zpochybním starých ortodoxií a autorit, s opuštěním právního konsensu Stalinovy éry. Základní otázky *chuliganstva*, stran jeho rázu, pachatelů, obětí i použití této normy, bylo třeba nejdříve nově utřídit. Během příprav nového trestního zákona se zdržoval i Nejvyšší soud SSSR pokynů ohledně lepší definice *chuliganstva* a ponechával soudy i strážce zákona jejich vlastním výkladovým možnostem.²³ S tímto přihlédnutím k sovětskému vývoji 40. a 50. let není již divu, že českoslovenští trestněprávní odborníci sahalí kolem roku 1956 vedle sovětských vlivů i k domácím právními tradicím.

Také znění nové skutkové podstaty je smíšenou formou vlastního a cizího,

19 VIKTOR KNAPP, *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*, Praha 1998, s. 121–122. Srov. PAVEL MARŠÁLEK, *Proměny české právní vědy 1945–1989*, in: *Vývoj práva v Československu*, s. 29–59, zde s. 41.

20 TOMÁŠ GRIVNA, *Trestní právo hmotné*, in: *Komunistické právo v Československu*, s. 553–581, zde s. 556.

21 T. GRIVNA, *Trestní právo hmotné*, s. 556; D. CÍSAŘOVÁ, *Věda českého trestního práva*, s. 80.

22 BRIAN LAPIERRE, *Hooligans in Khrushchev's Russia. Defining, Policing and Producing Deviance during the Thaw*, Wisconsin 2012, s. 31–32.

23 B. LAPIERRE, *Hooligans*, s. 27, 32–33.

starého a nového. Znak „veřejné pohoršení“ a „hrubá neslušnost“ zde představují reziduum zrušeného § 188 v dřívějším trestním zákoně z roku 1950.²⁴ Znak „veřejného pohoršení“ obsahovaly definice některých mravnostních deliktů v rakouském trestním zákoně z roku 1852 i v uherském Zákoníku o přestupcích; v prvním z nich působil též na zostření trestu u zločinů proti náboženství.²⁵ Pojem „zjevná neúcta vůči společnosti“ a zařazení skutkové podstaty mezi trestné činy proti veřejnému pořádku odrážejí sovětskou poválečnou definici *chuliganstva* v jednom soudním rozhodnutí: „Chuliganstvo je čin, jehož podstata je vyjádřena v narušení veřejného pořádku, spojeném se zjevnou neúctou vůči společnosti.“²⁶ Tento amalgám vlastního a cizího, středoevropského a sovětského, odráží i situaci v „makrorovině“, ve strukturách a institucích celé justice. Rakouský model převzala správa justice, počínaje zákonnou úpravou z roku 1952, s právem dohledu (tzv. právem dohledacím) ministra spravedlnosti nad činností soudů. Novotvar socialistických režimů představovalo centralizované vydávání soudních rozhodnutí a směrnic Nejvyššího soudu pro „správný“ výklad zákonů,²⁷ ale i prokuratura „leninského typu“ se svým (teoretickým) právem všeobecného dozoru nad zákonností ve všech oblastech.²⁸ Znakem „zjevné neúcty vůči společnosti“ a zařazením mezi delikty proti veřejnému pořádku byla kategorie výtržnictví poplatná cizímu vzoru – sovětskému chápání *chuligánství*. Svým pojmenováním, znakem „veřejného pohoršení“ a chápáním výtržnictví jako mravního poklesku však dala v socialistickém právu dále přezívat domácím tradicím raně novověkého a rakousko-uherského práva stejně jako morálnímu citění, „kultuře rozhořčení“ a hodnotovému systému dalece

24 Srov. § 188, Trestní zákon č. 86 ze dne 12. července 1950., Sbírka zákonů republiky Československé, 1950, částka 39, 18. 7. 1950, s. 242.

25 K tomu srov. §§ 123 (Rušení náboženství), 500 (Přečiny a přestupky proti veřejné mravopoctnosti), 516 (Hrubá a veřejné pohoršení působící urážka mravopoctnosti nebo stydlivosti), č. 117/1852 ř. z. – Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích [online pod <http://www.kakanien.info> [náhled 6. 9. 2012]; §§ 84 (opilost) 86 (týránání zvířat), Zákoník o přestupcích (čl. zák. XL z r. 1879), in: Uherský trestní zákoník, Kroměříž 1921, s. 97; srov. PETR SLUNEČKO, *K trestnému činu výtržnictví podle § 202 trestního zákona*, Právo a zákonnost 39/1991, č. 10, s. 594–596, zde s. 594–595.

26 „Chuliganstvo predstavljajet soboj dejstvije, suščnost' kotorogo vyražajetsja v narušenii obščestvennogo porjadka, soedinennogo s javnym neuvaženiem k obščestvu.“ – Delo Eremenko i drugie. Postanovlenie ot 11. Ijulja 1947 goda, in: *Sudebnaja praktika Verchoznogo Suda SSSR, 1947*, vypusk VI (XL), Moskva 1948, s. 9.

27 ZDENĚK KÚHN, *Socialistická justice*, in: Komunistické právo v Československu, s. 822–847, zde s. 838–840.

28 J. LATA, *Prokuratura*, s. 856, 881.

předsocialistického občana.

„Zjevná neúcta vůči společnosti“ jako pojmově cizí těleso v trestním právu (1956–1973)

Tam, kde i pojmové novum „zjevná neúcta vůči společnosti“ přinášelo interpretační těžkosti, se mohli právní vědci a soudci v praxi opírat o platné sovětské čtení trestného činu *chuliganstvo*. Podle něj odpadal znak (dle výnosu Nejvyššího soudu SSSR z 29. dubna 1939) v těch případech, kde se jednalo pouze o jednotlivé vykojení jinak řádně pracujícího člověka.²⁹ Existenci téhož znaku vylučovalo střetnutí osobního rázu.³⁰ Aby bylo možné zdůvodnit roztržku mezi dvěma občany „zjevnou neúctou vůči společnosti“, a konstatovat tak spáchání trestného činu výtržnictví, mělo se jednat o útok pachatele na anonymní oběť, nikoli o konflikt mezi sousedy, členy rodiny nebo lidmi jinak sobě navzájem známými.

Sovětské normy o *chuliganstvu*, na nichž se zakládaly československé výklady výtržnictví, vznikly v nanejvýš specifickém historickém období. Výnos ze srpna 1940 proti *chuliganstvu* a drobné majetkové kriminalitě sloužil k omezení fluktuace, upevnění pracovní disciplíny a zvýšení produktivity práce, a hrál tak důležitou roli při mobilizaci obyvatelstva v předvečer sovětského vstupu do druhé světové války.³¹

Toto sémantické propojení výtržnictví se světem práce podporovalo některé stereotypní postupy. Za prvé to byl převážně třídní výklad výtržnictví, zejména znaku „zjevné neúcty vůči společnosti“ v dané skutkové podstatě. V právní teorii i v rozhodnutích soudů se opakovalo stereotypní tvrzení o deklasovaných elementech a nepřátelích společnosti coby nejčastějších pachatelích výtrž-

29 JOSEF BURDA, *Trestný čin výtržnictví podle § 188 b) tr. z.*, Socialistická zákonnost 6/1958, č. 5, s. 290–295, zde s. 295; PAVEL KIRÁLY, *O boji proti chuligánom podľa nášho platného práva*, Právny obzor 41/1958, č. 6, s. 359–364, zde s. 359, 362–363; JIRÍ NEZKUSIL, DAGMAR CÍSAŘOVÁ, *Výtržnictví*, Soudce z lidu 9/1958, č. 7, s. 93–96, zde s. 95–96; Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 22. 11. 1963 – 5 Tz 35/63, in: Sběrka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1964, č. 18, s. 49–51, zde s. 51.

30 J. BURDA, *Trestný čin výtržnictví*, s. 293–294; P. KIRÁLY, *O boji proti chuligánom*, s. 359, 362–363; Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 18. září 1959, 5 Tz 53/59, in: Sběrka rozhodnutí československých soudů, roč. 1960, č. 6, s. 16–20, zde s. 18; Rozhodnutí krajského soudu v Brně z 5. dubna 1962 – 3 To 113/62., in: Sběrka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1963, č. 4, s. 11–13, zde s. 13.

31 B. LAPIERRE, *Hooligans*, s. 61.

32 J. BURDA, *Trestný čin výtržnictví*, s. 291–292. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 18. září 1959, 5 Tz 53/59, in: Sběrka rozhodnutí československých soudů, 1960, č. 6, s. 18; Rozhodnutí krajského soudu v Brně z 5. dubna 1962 – 3 To 113/62., in: Sběrka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1963, č. 4, s. 11–13.

nictví.³² Z toho plynula i tendence soudit dělníky shovívavěji než pachatele z jiných profesních skupin a existenci znaku „zjevné neúcty vůči společnosti“ u příslušníků dělnické třídy předem vylučovat, nebo přinejmenším podceňovat. Tato tendence se odrážela na mnoho způsobů: v jakési rétorické fetišizaci dělnictví, v znesvěpřávňování dělnických pachatelů stran jejich zločinů nebo v bagatelizaci jejich předchozích trestů.³³

Popsanou tendenci lze nejlépe zevrubněji ilustrovat na dvou soudních rozhodnutích z konce 50. a počátku 60. let. V prvním případě byl z výtržnictví obžalován muž, jenž poté, co našel ve vinárně svoji manželku v cizí mužské společnosti, zahrnul ji nadávkami, ohrožoval ji i jejího druha dřevěnou latí, popadl zakročujícího policistu za límec a zahrnul jej i jeho kolegu urážlivými poznámkami. Přestože Lidový soud odsoudil obžalovaného za výtržnictví, byl tento rozsudek rozhodnutím Nejvyššího soudu zrušen. Přítomnost rozhodujícího znaku „zjevné neúcty vůči společnosti“ rozhodnutí v daném případě negovalo. Zrušení rozsudku a absenci „zjevné neúcty“ zdůvodnil soud omezením činu na scénu ze žárlivosti (tudíž osobně motivovaný konflikt) a dělnickým původem, povoláním, dobrými pracovními výsledky, odborářskou funkcí a obecně dobrou pověstí obžalovaného. Jeho předchozí tresty (naposledy krádež cementu) byly oproti tomu odbyty jako méně závažné.³⁴

Ve druhém případě byl odsouzen pachatel, jenž v hostinci ve stavu opilosti fyzicky napadl dva spoluobčany a přivodil jednomu z nich zranění na hlavě s následkem třináctidenní pracovní neschopnosti. Krajský soud zrušil rozhodnutí Okresního soudu se zdůvodněním, že se čin obžalovaného namísto „zjevné neúcty vůči společnosti“ zakládal na opilosti a osobních sporech. Zjevnou neúctu vůči společnosti je zpravidla třeba přičítat práce se štítícím, parazitním a společnosti nepřátelským osobám. Naproti tomu argumentovalo odůvodnění rozsudku: „Obžalovaný je dělník, který poctivě pracuje a živí rodinu, má velmi dobrou pracovní morálku a jeho jinak dobrá pověst trpí jedině tím, že se občas

33 JIŘÍ NEZKUSIL, DAGMAR CÍSAŘOVÁ, *K některým otázkám trestného činu výtržnictví podle § 188 b) tr. zák.*, Právní obzor 43/1960, č. 3, s. 141–156, zde s. 152–153; Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 19. května 1961 – 3 Tz 13/59, in: Sběrka rozhodnutí československých soudů, 1961, č. 36, s. 149–153, zde s. 152; Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 18. září 1959, 5 Tz 53/59, in: Sběrka rozhodnutí československých soudů, 1960, č. 6, s. 16–20, zde s. 19; Rozhodnutí krajského soudu v Brně z 5. dubna 1962 – 3 To 113/62., in: Sběrka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1963, č. 4, s. 13.

34 Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 18. září 1959, 5 Tz 53/59, in: Sběrka rozhodnutí československých soudů, 1960, č. 6, s. 16–20.

35 Rozhodnutí krajského soudu v Brně z 5. dubna 1962 – 3 To 113/62., in: Sběrka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1963, č. 4, s. 11–13, zde s. 13.

opije a tropí výtržnosti, zejména když je k tomu vyprovokován.“³⁵

Z třídního hlediska odvozený dvojí metr při posuzování (nejen) výtržnictví dokládá, že dílčí liberalizace trestního práva v roce 1956 měla své pevné hranice. Sama důvodová zpráva k novele trestního zákona ukládala používat jej „jako účinného prostředku proti nepřátelům socialistické výstavby“ a zároveň působit „výchovně na masy pracujících“.³⁶ Z toho plynuly a deklaratorní důraz na presumpci nevinu relativizovaly předpojatost vůči příslušníkům stigmatizovaných skupin či užívání dotyčného paragrafu v politicky zabarvených případech. Odpůrce kolektivizace zemědělství, kriticky vystupující na veřejných schůzích a před volbami do národních výborů, se stal v praxi aplikace nového paragrafu vhodným kandidátem obžalování z výtržnictví (zde navíc v souběhu s trestným činem pobuřování proti republice),³⁷ stejně jako jiný občan, dopustivší se v době státního smutku a v alkoholickém opojení urážlivých výroků na adresu krátce předtím zemřelého prezidenta Antonína Zápotockého.³⁸ Křehké a neúplné procesněprávní garance zakotvené tehdejší novelou ustupovaly do pozadí i v případech nárazových represivních či disciplinačních kampaní na stranickou objednávku. Tak i v celostátním tažení proti „chuligánům a výtržníkům“ na podzim 1957 (první velké vlně praktické implementace paragrafu o výtržnictví) určovalo tempo a charakter práce soudů meziresortní opatření ministra vnitra, ministra spravedlnosti a generálního prokurátora, vydané z popudu Politbyra ÚV KSČ, mimo jiné s uplatněním šibeničních lhůt: vypracování žaloby do 48 hodin, provedení hlavního líčení do 6 dnů, ukončení odvolacího řízení do 14 dnů.³⁹ Pozdější osudy postižených touto kampaní i dalších odsouzených za výtržnictví dotvářel fakt, že na tento nepoliticky definovaný delikt se nevztahovaly ani několikrát prezidentské amnestie v období státního socialismu, ani rozsah rehabilitací bezprostředně po roce 1989.⁴⁰

Již na počátku 60. let se projevilo v interpretaci znaku „zjevné neúcty vůči

36 Citováno z *Trestní zákon. Komentář*, Praha 1958, s. 764.

37 Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 18. března 1958, 1 Tz 43/58., in: Sbíрка rozhodnutí československých soudů, 1958, č. 59., s. 145–147.

38 Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 25. července 1958, 1 Tz 175/58., in: Sbíрка rozhodnutí československých soudů, 1958, č. 90., s. 227–231.

39 KAREL KAPLAN, *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, Brno 2005, s. 693–694.

40 ALEŠ OPEKAR, *Mánes 1957. Pokus o skandalizaci tanečního večírku*, Rock & pop 7/1996, č. 2 (148), s. 72–73, zde s. 73; *Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii*, Pravda 56, č. 108, 9. 5. 1975, s. 2.

společnosti“ prvotní váhavé odvrácení od sovětského úzu. Právní vědci Dagmar Císařová a Jiří Nezkusil v roce 1960 charakterizovali princip odpadnutí „zjevné neúcty vůči společnosti“ při osobních hádkách jako příliš úzce pojatý a kriticky hodnotili i příliš mírné souzení dělníků.⁴¹ V roce 1961 se k této odborné diskusi připojil další trestněprávní odborník Boris Vybíral, jenž souhlasil s autory v tom ohledu, že existence znaku „zjevné neúcty vůči společnosti“ je možná i při násilném počínání z osobních pohnutek.⁴²

Schválení nového Trestního zákona č. 140/1961 Sb. 29. listopadu 1961 přineslo kromě jiného též novou definici výtržnictví v § 202. Oproti původnímu § 188b v předchozím trestním kodexu byl nyní znak „zjevné neúcty vůči společnosti“ explicitněji vypracován coby motiv trestného činu. Dřívější výkladově nejasnou formulaci „veřejné pohoršení“ nahradil znak spáchání výtržnictví „veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném“. Jako přitěžující znak a důvod k uplatnění vyšší trestní sazby až do tří let namísto dvou let odnětí svobody nyní platilo výtržnictví páchané v organizovaných skupinách.⁴³ V paragrafu nově zmíněné alternativní tresty (nápravné opatření, peněžitý trest) naopak odrážejí obecnější dobovou tendenci patrnou i v důvodové zprávě téhož trestního zákona: vyzdvihnout „nového člověka“ éry socialismu s jeho kvalitativně novým právním vědomím, dále prohloubit dichotomii represe a výchovy a reagovat na méně závažné činy spíše metodami výchovného působení.⁴⁴ Ne náhodou vstoupila o rok dříve (1960) v platnost nová socialistická ústava, která – v ryze deklaratorní podobě – vyznačovala nástup nové historické epochy. Na významu tím nabyt jeden z klíčových úběžníků marxistické právní nauky, totiž vize postupného odumírání státu ruku v ruce s nástupem socialismu.⁴⁵

Kritika nedostatečného zhodnocení znaku „zjevné neúcty vůči společnosti“

41 J. NEZKUSIL, D. CÍSAŘOVÁ, *K některým otázkám trestného činu výtržnictví*, s. 148–153.

42 BORIS VYBÍRAL, *K výkladu ustanovení trestního zákona o trestném činu výtržnictví*, Právní obzor 44/1961, č. 6, s. 369–373, zde s. 372.

43 § 202, Trestní zákon č. 140 ze dne 29. listopadu 1961, Sbírka zákonů ČSSR, 1961, částka 65, 8. 12. 1961, s. 495. Srov. § 188b, Zákon č. 63 ze dne 19. prosince 1956, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., Sbírka zákonů republiky Československé, 1956, částka 33, 23. 12. 1956, s. 196.

44 § 202, Trestní zákon č. 140 ze dne 29. listopadu 1961, Sbírka zákonů ČSSR, 1961, částka 65, 8. 12. 1961, s. 495. Srov. Z důvodové zprávy, in: Trestní zákon. Komentář, Praha 1975, s. 17.

45 K významu teze o odumírání státu například JIŘÍ PŘIBÁŇ, *Na stráží jednoty světa: marxismus a právní teorie*, in: Komunistické právo v Československu, s. 39–59, zde s. 45–46; TOMÁŠ GÁ-BRIŠ, *Posilňovanie roly státu a verejného práva v Československu v rokoch 1948–1989*, in: Tamtéž, s. 145–166, zde s. 149–150.

trvala i nadále během 60. let stejně jako kritika shovívavých trestů pro dělníky. Jeden z takovýchto kritických hlasů ze soudní praxe zastupovali v roce 1965 dva soudci Okresního soudu Praha-západ, Eva Malinová a Jaroslav Bobek, kteří si stěžovali na nedostatečné zdůvodňování znaku zjevné neúcty stejně jako na povrchní a útržkovitý ráz osobních posudků z bydlíště a pracoviště. Nadto reflektovali případy některých dělníků, vedoucích jakýsi „dvojitý život“ a vzdor solidnímu chování v zaměstnání páchajících výtržností ve svém volném čase, což silně zpochybňovalo dosavadní paušální vylučování zjevné neúcty u řádně pracujících občanů.⁴⁶ Trestněprávní specialisté Jiří Nezkusil a Gustav Přenosil ve svém článku z roku 1966 stejně jako vyhodnocení Nejvyššího soudu z roku 1967 se kriticky vyjádřili k tomu, že zjišťování „zjevné neúcty vůči společnosti“ v rozsudcích buď zcela postrádá další zdůvodnění, nebo se omezuje jen na fráze se zřetelem k osobě pachatele či k jiným okolnostem.⁴⁷ Též Oto Novotný ve své pozoruhodné publikaci *O trestu a vězeňství* z roku 1967 kritizoval inflačnost třídního principu a ukládání nízkých trestů dělníkům. Jako problematické však chápal i ukládání nedostatečně odůvodněných a neúměrně vysokých trestů v politicky konotovaných případech výtržnictví, patrně na příkladu potrestání účastníků prvomájových sročení v Praze na Petříně v letech 1962–1964. Protože se podařilo zadržet jen menší část zúčastněných, tato menšina byla se zřetelem k zájmům generální prevence odsouzena k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Cílům exemplárního potrestání zde bylo plně obětováno hlubší interdisciplinární zkoumání sporných bodů případu. Omezenou účinnost odstrašujících trestů navíc podle autora dokládalo i samo opakování pražských prvomájových výtržností třetí rok po sobě.⁴⁸

Některé z otázek a problémů vyplývajících z posuzování výtržnictví v trestněprávní praxi se protínaly s právníckými debatami obecnějšího dosahu, například s debatou o stávající podobě a budoucnosti výše jmenované socialistické ústavy z roku 1960. Jak připomíná Pavel Maršálek, jednou z citelných slabín ústavy byla

46 EVA MALINOVÁ, JAROSLAV BOBEK, *Trestná činnost výtržnictví*, Socialistické soudnictví 5/1965, č. 4, s. 135–139, zde s. 136, 138.

47 JIŘÍ NEZKUSIL, GUSTAV PŘENOSIL, *K současné problematice trestného činu výtržnictví*, Právník 105/1966, č. 8, s. 686–695, zde s. 690; Zo zprávy o výsledkoch previerky činnosti dvoch krajských súdov ako súdov druhého stupňa na trestnom úseku (Prejednané a schválené prezídiom Najvyššieho súdu dňa 25. júla 1967 – Prz 19/67.), in: Sbíрка rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, 1967, č. 4, s. 497–513, zde s. 508.

48 OTO NOVOTNÝ, *O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*, Praha 1967, s. 65, 116–118.

49 P. MARŠÁLEK, *Proměny české právní vědy 1945–1989*, s. 32, 48.

příliš abstraktní formulace práv a svobod občanů a jejich nedostatečná garance.⁴⁹ Do diskuse na toto téma vstoupili v roce 1967 Oto Novotný a Václav Pavlíček. Na příkladu soudní perzekuce účastníků opětovných neformálních shromáždění v Praze na 1. máje 1966 analyzovali tehdejší stanovisko presidia Nejvyššího soudu k výkladu trestného činu výtržnictví a to, v čem tato směrnice koliduje s ústavními právy pouličních průvodů a manifestací.⁵⁰ Přispěli tak k tehdejší společenské angažovanosti právní vědy a k tomu, čím připravila půdu pro ekonomické a společenské reformy vrcholící v období pražského jara.⁵¹ I samo neblahé stanovisko Nejvyššího soudu bylo v březnu 1968 zrušeno.⁵²

V zacházení judikativy se znakem „zjevné neúcty“ představuje období bezprostředně po roce 1968/1969 další obrat. Ve srovnání se soudními rozhodnutími a odborným tiskem většiny 60. let bylo k naplnění znaku „zjevné neúcty“ požadováno opět méně indicií, resp. kritéria doposud braná vážně obdržela spíše status komplementarity. Dva rozsudky z let 1970 a 1971 sdílely základní přesvědčení, že na „zjevnou neúctu vůči společnosti“ by sice mělo být usuzováno na základě individuální analýzy (osobnosti a třídního profilu pachatele), stejně tak ale může vyplývat jen z charakteru, intenzity a okolností činu.⁵³ V prvním případě šlo vcelku příznačně o rozsudek nad účastníkem protestní demonstrace k prvnímu výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy. Jeho věc postoupil okresní soud původně jako provinění Městskému národnímu výboru. Teprve na ministerskou stížnost byla Nejvyšším soudem překvalifikována v trestný čin.⁵⁴ Tuto tendenci užší orientace na čin samotný namísto širších osobních a třídních zřetelů lze vidět jako náznak pozdější trestněprávní novely prostřednictvím zákona č. 45/1973 Sb., jíž byl znak „zjevné neúcty vůči společnosti“ ze zákonné definice

50 VÁCLAV PAVLÍČEK – OTO NOVOTNÝ, *Ke vztahu ústavní svobody pouličních průvodů a manifestací a trestného činu výtržnictví*, Právník 106/1967, č. 9, s. 874–878. Srov. T. GRÍVNA, *Trestní právo hmotné*, s. 577–578.

51 Srov. P. MARŠÁLEK, *Proměny české právní vědy 1945–1989*, s. 47–48.

52 *Nejvyšší soud k rehabilitaci: Uskutečněna organizační a kádrová opatření*, Rudé právo 48 (71), č. 83, 24. 3. 1968, s. 3.

53 Rozsudek Nejvyššího soudu z 22. dubna 1970, sp. zn. 3 Tz 14/70, in: Sběrka soudních rozhodnutí, roč. 1970, č. 29, s. 286–291, zde s. 289; Rozhodnutia Najvyššieho súdu SSR zo 14. 1. 1971 sp. zn. 3 Tz 123/70 a sp. zn. 3 Tz 119/70 a z 21. 1. 1971 sp. zn. 3 Tz 140/70, in: Sběrka soudních rozhodnutí a stanovisek, 1971, č. 38, s. 316–325, zde 3 Tz 123/70, s. 319.

54 Rozsudek Nejvyššího soudu z 22. dubna 1970, sp. zn. 3 Tz 14/70, in: Sběrka soudních rozhodnutí, 1970, č. 29, s. 286–291.

55 Zákon č. 45 ze dne 25. dubna 1973, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, in: Sběrka zákonů ČSSR, 1973, částka 14, 3. 5. 1973, s. 129.

výtržnictví bez náhrady škrtnut.⁵⁶ Od července 1973 proto nebylo více potřeba dokazovat v případě tohoto trestného činu naplnění „zjevné neúcty vůči společnosti“.⁵⁶ Jediný hmatatelně sovětský znak v definici výtržnictví, se kterým měly právní teorie i právní praxe v předchozích šestnácti letech ponejvíce své těžkosti, ustoupil do pozadí, zatímco prvky domácího pojmosloví zůstaly. Tiché odstranění jednoho legislativního sovětismu působí sice překvapivě na pozadí politické konstelace normalizační éry, tedy obnovení sovětského vlivu, symbolizovaného také „dočasným“ pobytem sovětských vojsk. Pro jeho interpretaci napomůže přihlídnutí k širším souvislostem vývoje aplikace práva, konkrétněji teze Zdeňka Kühna o proměně aktivistické aplikace práva doby stalinismu ve formalistickou aplikaci práva 70. a 80. let, o metamorfóze soudců-revolucionářů v soudce-byrokraty soudící méně dle extra-legálních pravidel a více dle litery zákona.⁵⁷ Dle Kühna „soudcovské dotváření práva, nebo dokonce jakákoliv kreativnější metoda interpretace byla pro socialistickou právní vědu podezřelá“.⁵⁸ Proto i „očistění“ litery zákona od jednoho interpretačně obtížného znaku – byť původem sovětského – lze chápat jako snahu o zploštění normy v zájmu její rutinní, pro soudce intelektuálně nenáročné aplikace v praxi.

Mezi bagatelním prohřeškem a závažným zločinem.

Diferenciace kategorie výtržnictví, ambice a neúspěchy v dekriminalizační praxi místních lidových soudů (1961–1965–1969)

Bylo by chybou omezovat analýzu výtržnictví na oblast tradičního soudnictví a jeho represivní použití v politicky podbarvených kauzách. Stejně významné byly snahy reagovat na lehčí formy deliktu výchovnou formou – zásadní je zde role tzv. místních lidových soudů. Jednalo se o laické soudy ustavované v obcích a na pracovištích, pověřené projednáváním provinění a jednoduchých majetkových sporů, ale i méně závažných trestných činů. Tyto soudy jednaly v tříčlen-

56 MILOŠ JESTŘÁB, *Novela trestního zákona*, Socialistická zákonost 21/1973, č. 6, s. 321–328, zde s. 328; ONDREJ KUZMÍK, *K novele trestního zákona a k novele zákona o přečinoch*, Socialistické súdnictvo 25/1973, č. 9, s. 14–19, zde s. 18; Zhodnotenie praxe súdov pri výklade a aplikácii noviel trestných predpisov z r. 1973 a zák. č. 44/1973 Zb. o ochrannom dohľade (Plénum Najvyššieho súdu ČSSR zo 16. decembra 1974 č. PlsF 3/74.), in: Zbierka súdnych rozhodnutí a stanovísk, 1975, č. 1, s. 1–53, zde s. 6.

57 ZDENĚK KÜHN, *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu*, in: Komunistické právo v Československu, (edd.) M. BOBEK, P. MOLEK, V. ŠIMÍČEK, s. 60–92, zejm. s. 61–62, 74–75, 78.

58 Z. KÜHN, *Ideologie aplikace práva*, s. 83.

ných senátech s povinností rozhodnout věc do 30 dnů, umožňovaly však odvolání.⁵⁹ Vedle trestního kodexu přispěly dvě normy uvozující tento proces laicizace a dekriminalizace (Zákon č. 38/1961 Sb. z 18. dubna 1961 o místních lidových soudech⁶⁰ a Zákon č. 60/1961 Sb. z 26. června 1961 o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku) mimo jiné i k větší diferenciaci postihů⁶¹ za výtržnictví a jemu podobná jednání. Coby přestupek (dle § 19 Zákona č. 60/1961 Sb.), provinění (dle § 19 a) Zákona č. 38/1961 Sb.) a trestný čin (dle § 202 Trestního zákona č. 140/1961 Sb.)⁶² sahal tento delikt od nejbanálnějšího k nejzávažnějšímu; postihy za něj pokrývaly širokou paletu disciplinárních opatření, od pouhého napomenutí až ke třem letům odnětí svobody. Z některých kritických připomínek současníků ale vyplývá, že široká škála možných kvalifikačních stupňů spíše mátl a působila kontraproduktivně.⁶³

Spíše než v organizovaných skupinách, v nichž spatřoval tehdejší zákonodárce nejnebezpečnější odnož tohoto deliktu, spočívalo riziko jeho expanze ve vytrvalosti banálních, každodenních prohřešků – a s nimi těch variant výtržnictví, jež měly být v intencích dobového práva potírány jen mírnými prostředky. Vychovná opatření proti drobným projevům (nejen) výtržnictví tvořila sice důležitý ideový základ celé sítě laického soudnictví, v každodenní praxi se ale mýjela účinkem. Někteří obžalovaní se dokonce ani neobtěžovali být u projednávání svého případu přítomni.⁶⁴ Řízení místních lidových soudů byla kritizována rovněž pro svoji přílišnou zdlouhavost.⁶⁵ První trhlina v této soustavě depenalizačních opatření se objevila v podobě zákona č. 58/1965 Sb. ze 17. června 1965, přenášejícího soudní pravomoc nad opakovanými pachateli výtržnictví, násilností a příživnictví z místních lidových soudů a národních výborů zpět na okresní soudy a umožňu-

59 KAREL SCHELLE, ILONA SCHELLEOVÁ, *Vývoj organizace soudnictví v letech 1945–1989*, in: *Vývoj práva v Československu*, (edd.) K. MALÝ, L. SOUKUP, s. 343–383, zde s. 365–366.

60 Zákon č. 38 ze dne 18. dubna 1961 o místních lidových soudech, in: *Sbírka zákonů ČSSR*, 1961, částka 16, 28. 4. 1961, s. 105–[112].

61 Zákon č. 60 ze dne 26. června 1961 o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, in: *Sbírka zákonů ČSSR*, 1961, částka 26, 1. 7. 1961, s. 173–179.

62 MIROSLAV BALÍK, *K některým otázkám výtržnictví*, *Kriminalistický sborník* 11/1967, č. 3, s. 163–170, zde s. 164–165.

63 LUDĚK MACH, *Trestní řízení – práce s lidmi*, *Rudé právo* 44 (67), č. 212, 1. 8. 1964, s. 4; M. BALÍK, *K některým otázkám výtržnictví*, s. 165.

64 L. MACH, *Trestní řízení – práce s lidmi*, s. 4.

65 M. BALÍK, *K některým otázkám výtržnictví*, s. 165.

66 Srov. §§ 1–2, Zákon č. 58 ze dne 17. června 1965, kterým se upravuje postih provinění a přestupků osob opětovně se dopouštějících výtržnictví, násilností a příživnictví, in: *Sbírka zákonů ČSSR*, 1965, částka 30, 17. 6. 1965, s. 330.

jícího těmto recidivistům uložit tresty odnětí svobody až do výše jednoho roku.⁶⁶ Rok 1969 přinesl konečně zrušení soustavy místních lidových soudů zákonem č. 150/1969 Sb.⁶⁷ Jeho znění znamenalo neúspěch dobových vizí odstranění kriminality i nezdařené převzetí jednoho sovětského právního institutu, ačkoli druhý aspekt se doboví autoři, například roku 1977 Milan Čič, snažili popřít („zrušení místních lidových soudů nechápeme předovšetkým ako odklon od sovietského vzoru, ale ako potrebnú, správnu reakciu na zložitú situáciu spoločnosti“) s poukazem na to, že místní lidové soudy „svojou podstatou a poslaním predbehli vývoj“.⁶⁸

Ohlasy a účinky sovětské antichuligánské kampaně z roku 1966 v Československu

Výnos Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 26. července 1966 o posílení odpovědnosti za *chuliganstvo* vzbudil již ve své době pozornost. I československý tisk tento *ukaz záhy* zaregistroval. Krátká zpráva ve stranickém listu *Rudé právo* podtrhla zejména opilost coby přitěžující okolnost a kodifikované právo občanů zakročit proti chuligánům ve svém okolí.⁶⁹ Koncem roku 1966 následoval překlad a publikace výnosu v plném rozsahu na stránkách odborného časopisu *Kriminalistický přehled*.⁷⁰

Teprve s jistým zpožděním se v kruzích právníků a policistů projevila jistá ochota k importu. Miroslav Balík využil svůj srovnávací článek z roku 1967 o sovětském boji proti *chuliganstvu* a československém boji proti výtržnictví jako příležitosti ke kritickému zhodnocení liknavé praxe místních lidových soudů v Československu. Vyzdvihl sovětský boj proti drobným deliktům tohoto druhu jako rychlejší a účinnější a přimluvil se za realizaci podobné úpravy v československé praxi.⁷¹ Vladimír Prerad a Miloslav Protivínský spatřovali ve svém infor-

67 Srov. § 16, Zákon č. 150 ze dne 18. prosince 1969 o přečinech, in: Sběrka zákonů ČSSR, 1969, částka 46, 18. 12. 1969, s. 485–487, zde s. 487.

68 MILAN ČIČ, *Vplyv sovietského trestného práva na československé socialistické trestné zákonodárstvo*, in: *Rozvoj socialistického štátu a práva v oslobodenom Československu*, Bratislava 1977, s. 145–156, zde s. 151.

69 *V SSSR přísně proti výtržníkům*, *Rudé právo* 46 (69), č. 205, 27. 7. 1966, s. 3.

70 Výnos prezidia Nejvyššího soudu SSSR o zvýšení odpovědnosti za chuligánství, *Kriminalistický přehled* 1966, č. 4, s. 73–76.

71 MIROSLAV BALÍK, *K některým otázkám výtržnictví*, *Kriminalistický sborník* 11/1967, č. 3, s. 163–170, zejména s. 165–168.

mativním článku o sovětských trestněprávních inovacích (taktéž z roku 1967) nejen zjednodušené a zrychlené řízení v případech drobného *chuliganstva* jako inspirativní, nýbrž také myšlenku aktivní participace občanů v boji proti chuligánům a disciplinaci chuligánů prostřednictvím alternativního trestu v podobě veřejně prospěšných prací.⁷²

Většina těchto požadavků efektivnějšího zacházení s výtržnictvím však přišla zkrátka. Pohlédneme-li na četné změny v československém trestním zákonodárství mezi léty 1969–1973,⁷³ ukazují se zde inspirace sovětským bojem proti chuligánství jako nadměru skrovné. Ty inovace, jež byly obsaženy v československých zprávách o sovětské kampani z roku 1966 a staly se později vskutku součástí domácí legislativy, byly spíše obecně procesněprávního či postpenitenciárního rázu než zaměřené konkrétně proti chuligánství/výtržnictví. Požadavek rychlejšího a jednoduššího vyřízení výtržnických deliktů se odrazil pouze v institutu samosoudce, jenž přešel z nechvalně známého „pendrekového zákona“ – zákonného opatření č. 99/1969 Sb. – do Trestního řádu č. 149/1969 Sb. a vztahoval se od té doby na všechny přečiny a na několik taxativně vyjmenovaných trestných činů (včetně prostého výtržnictví).⁷⁴ Jako jiné novum sovětských trestněprávních norem z roku 1966 vplynul do československého

72 VLADIMÍR PRERAD, MILOSLAV PROTIVÍNSKÝ, *Nová opatření ke zvýšení odpovědnosti za chuligánství v SSSR*, Kriminologický sborník 11/1967, č. 1, s. 38–45, zde s. 44–45.

73 1969: novelizace zákona o prokuratuře, trestního zákona a trestního řádu, nový zákon o přečinech; 1973: zákon o ochranném dohledu, opakovaná novelizace trestního zákona a trestního řádu, novelizace zákona o přečinech a zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Srov. Zákon č. 147 ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, Sběrka zákonů ČSSR, 1969, částka 46, 23. 12. 1969, s. 473–476; Zákon č. 148 ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb., tamtéž, s. 477–478; Zákon č. 149 ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), tamtéž, s. 479–484; Zákon č. 150 ze dne 18. prosince 1969 o přečinech, tamtéž, s. 485–487; Zákon č. 44 ze dne 25. dubna 1973 o ochranném dohledu, Sběrka zákonů ČSSR, 1973, částka 14, 3. 5. 1973, s. [125]–127; Zákon č. 45 ze dne 25. dubna 1973, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, tamtéž, s. 128–130; Zákon č. 46 ze dne 25. dubna 1973, kterým se mění a doplňuje zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech, tamtéž, s. 131; Zákon č. 47 ze dne 25. dubna 1973, kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, tamtéž, s. 132–133; Zákon č. 48 ze dne 25. dubna 1973, kterým se mění a doplňuje trestní řád, tamtéž, s. 134–138.

74 § 314a odst. (1), Zákon č. 149 ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), Sběrka zákonů ČSSR, 1969, částka 46, 23. 12. 1969, s. 482–483; Srov. § 3, Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99 ze dne 22. srpna 1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, Sběrka zákonů ČSSR, 1969, částka 33, 22. 8. 1969, s. [385]–386.

zákonodárství institut „správního dohledu“ (*administrativnyj nadzor*), který ve zvláštním zákoně a pod novým paternalisticky zbarveným pojmem „ochranný dohled“ reguloval kontrolní opatření policie nad propuštěnými recidivisty a jejich s tímto spojené povinnosti.⁷⁵

Koncept *Rowdytum* v Německé demokratické republice

„Chuligánský ráz zločinu“, nebo *Rowdytum* jako samostatný trestný čin?

Východoněmecké trestní právo mezi polským a sovětským vlivem (1956–1961)

Také v Německé demokratické republice se lze domnívat, že byli právní vědci i zástupci praxe na počátku konfrontováni s tímž problémem jako jejich kolegové v Československu, totiž s dalekosáhlou „přestavbou“ a s definičními nejasnostmi, jimiž se vyznačovala sovětská kategorie *chuliganstvo* v polovině 50. let. Jak připomněla dobová právnícká literatura západoněmecké provenience, ke schválení a vstoupení v platnost nového trestního kodexu mělo původně dojít již v roce 1952; tehdejší nesouhlas Moskvy a pozdější ohledy na dosud nedokončenou trestněprávní reformu v Sovětském svazu po roce 1957 však dosažení tohoto cíle zpozdily.⁷⁶ Na tuto situaci reagovali východoněmečtí právní specialisté po svém a řídili se vědomostním náskokem v jiném státě východního bloku. Vůbec první přímé podněty k převzetí tohoto konceptu přišly namísto Sovětského svazu z Polské lidové republiky. Tato skutečnost platí pro právní diskurz stejně jako pro operativní policejní praxi. Právní vědec Joachim Renneberg referoval v časopise *Staat und Recht* z března 1956 o 4. kongresu Sdružení polských právníků ve dnech 17.–19. prosince 1955, na němž byla právě problematika chuligánství (polsky *chuligaństwo*) předmětem živé diskuse.⁷⁷ Pracovníci Hlavní správy Německé lidové policie (Hauptverwaltung Deutsche Volkspolizei – HVDVP) podnikli v květnu/červnu téhož roku služebně poznávací cestu za polskou milicí do Krakova a do nově postaveného průmyslového města Nowa Huta. Informace o ní se dochovaly v interní cestovní zprávě po-

75 Zákon č. 44 ze dne 25. dubna 1973 o ochranném dohledu, Sbírka zákonů ČSSR, 1973, částka 14, 3. 5. 1973, s. 125–127.

76 GERD FRÄDRICH, *Die Regelung der Staatsverbrechen in der DDR und ihre Entwicklung*, Göttingen 1971 (diss.), s. 202–203.

77 JOACHIM RENNEBERG, *Aktuelle Probleme des Strafrechts in der Volksrepublik Polen. Ein Rückblick auf den IV. Kongreß der Vereinigung Polnischer Juristen*, Staat und Recht 5/1956, č. 3, s. 395–403, zejména s. 395, 397, 399. Polská zpráva o kongresu – *IV Zjazd Zrzeszenia Prawnikówów Polskich*, Nowe Prawo 12/1956, č. 2, únor 1956, s. 10–13.

licejního důstojníka Herberta Weidlicha. Weidlich informoval o polské praxi „u opilýých, rušení klidu a jiných chuligánů“ hlásit jejich administrativní stíhání správě města a zaměstnavateli, a o tom, že tamní milice vede „abecední rejstřík, v němž jsou *Rowdys* evidováni“.⁷⁸

V nejranějších pojednáních o *Rowdytum*, ať už jde o Rennebergovu zprávu z kongresu nebo o první články Horsta Luthera,⁷⁹ platil za hojně citovanou autoritu polský právník Jerzy Sawicki. V rámci diskusí o nové podobě polského trestního zákoníku se mimo jiné rozvinula polemika o právním zakotvení normy ke stíhání chuligánství. V této rozeprě zastával Sawicki proti Gustawu Auscalerovi názor, že kodifikace chuligánství jako zvláštního deliktu je nadbytečná, neboť i trestní právo v socialismu hraje jen pomocnou roli. Namísto toho by plně postačovalo učinit z „chuligánského rázu zločinu“ přitěžující okolnost již tak trestných jednání.⁸⁰ Právnícké úvahy stran *Rowdytum* v NDR se nejdříve řídily rovněž podle polského vzoru. Horst Luther ve svých prvních článcích odmítal *Rowdytum* jako samostatnou skutkovou podstatu a dával přednost jeho užití jako přitěžující okolnosti.⁸¹

Za důležitější než rozšíření škály skutkových podstat považoval Luther rychlou reakci na *Rowdytum*. K tomuto účelu bylo již možné navázat vedle polských i na sovětské vzory. Zde je třeba zmínit dobové legislativní novum – výnos Prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 19. prosince 1956 „O odpovědnosti za drobné

78 Bundesarchiv Berlin [dále BArchB], fond Ministerium des Innern der DDR, DO1/27821, Notizen von den Feststellen bei der Miliz in der Volksrepublik Polen, in der Zeit vom 28. Mai bis 11. Juli 1956 vom Leiter der Untersuchungsabteilung der HVDVP, Genosse VP.-Inspekteur H[erbert]. Weidlich, fol. 16–17, 50–51, 58.

79 J. RENNEBERG, *Aktuelle Probleme*, s. 395, 399; KARL-HEINZ SPECKHARDT, HORST LUTHER, *Eine gefährliche Form des Verbrechenens. Gedanken zur Überwindung des Rowdytums*, Die Volkspolizei 9/1956, č. 20, s. 17–19, zde s. 17; HORST LUTHER, *Einige Bemerkungen zum Begriff und über die Bekämpfung des Rowdytums in der Deutschen Demokratischen Republik*, Schriftenreihe der Deutschen Volkspolizei 1958, č. 18, s. 5–21, zde s. 8, 19.

80 JERZY SAWICKI, *Chuligaństwo w prawie karnym Polski Ludowej. Analiza praktyki i wnioski legislacyjne*, Państwo i Prawo 10/1955, č. 10 (116), s. 515–543, zde s. 537–539; Sawického návrh se později odrazil i v platném polském trestním právu. Srov. TÝŽ, *Chuligański charakter przestępstwa*, Nowe Prawo 14/1958, č. 9 (147), s. 3–18. Tehdejší diskuse sumarizovala ALEKSANDRA FLATAU-KOWALSKA, *Aus der neuesten Strafgesetzgebung der Volksrepublik Polen*, Staat und Recht 7/1958, č. 12, s. 1294–1300, zejména s. 1298–1299.

81 K.-H. SPECKHARDT, H. LUTHER, *Eine gefährliche Form*, s. 18; H. LUTHER, *Einige Bemerkungen*, s. 18–19. K ranému „přitěžujícím“ použití kategorie srov. též THOMAS LINDENBERGER, *Volkspolizei. Herrschaftspraxis und öffentliche Ordnung im SED-Staat 1952–1968*, Köln-Weimar-Wien 2003, s. 382–383.

chuligánství“. Tento normativní text byl v roce 1958 citován nejen Lutherem, v ruském originále a pracovním překladu jej měla navíc k dispozici i Hlavní správa východoněmecké Lidové policie.⁸²

Konkrétní zprostředkovatelé konceptu se dají i v NDR přinejmenším zčásti dodatečně zjistit. Jedna z trajektorií transferu probíhala zjevně přes východoněmecko-sovětské akademické kontakty. Horst Luther vyslovil úvodem své dizertace zvláštní dík za poskytnuté konzultace a podklady sovětskému právnímu vědci Nikolaji Sergejeviči Alexejevovi z Univerzity A. A. Ždanova v Leningradě, jenž působil v oné době ve Východním Německu jako hostující profesor.⁸³ Druhá z trajektorií transferu probíhala přes výměnu expertního vědění mezi vědou o trestním právu a policejní praxí. Oponentem Lutherovy dizertace byl policejní důstojník Herbert Weidlich.⁸⁴

Teprve mezi léty 1958–1961 se těžiště přesunulo od polského ve prospěch sovětského vlivu. Horst Luther, který ještě v roce 1958 s odkazem na Jerzyho Sawického považoval zvláštní skutkovou podstatu za zbytečnou,⁸⁵ vypracoval již o rok později ve své dizertační práci první návrh samostatné skutkové podstaty *Rowdytum* v následujícím znění:

1. Kdo s úmyslem vyjádřit neúctu k normám společenského soužití ohrozí veřejný pořádek, bude potrestán za *Rowdytum* odnětím svobody do jednoho roku nebo veřejnou důtkou.
2. O těžký případ jde zejména tehdy, pokud
  - a) se jednání dopustili pachatelé, kteří se k pokračovanému páchání chuligánských jednání spolčili;
  - b) se chuligánských jednání zúčastnilo neurčeně velké množství lidí;
  - c) nastalo zvláště velké ohrožení veřejného pořádku, především značné zne-

82 H. LUTHER, *Einige Bemerkungen*, s. 20; BArchB, fond Ministerium des Innern der DDR, DOI/27821, Ukaz prezidiauma Verhovnogo Soveta RSFSR [:] Ob odgovstvennosti za melkoe chuliganstvo – Erlaß des Präsidiums des Obersten Sowjets der Russischen Sozialistischen Föderativen Sowjetrepublik [:] Über die Verantwortung für das kleine Rowdytum, fol. 140–141.

83 H. LUTHER, *Das Rowdytum in der Deutschen Demokratischen Republik und seine Bekämpfung*, Berlin 1959 (diss.), s. 3 (úvod).

84 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, titulní list; WILHELM SCHARTAU, *Das Rowdytum in der Deutschen Demokratischen Republik. Bericht über eine Thesenverteidigung*, Schriftenreihe der Deutschen Volkspolizei 1960, č. 3, s. 326–331, zde s. 330–331.

85 H. LUTHER, *Einige Bemerkungen*, s. 18–19; na tento dřívější Lutherův postoj proti *Rowdytum* coby samostatné skutkové podstatě poukázal již FRIEDRICH-CHRISTIAN SCHROEDER, *Das Strafrecht des realen Sozialismus. Eine Einführung am Beispiel der DDR*, Opladen 1983, s. 96.

- pokojení obyvateľstva;
- d) byli poškozeni jiní lidé nebo bylo s nimi zle nakládáno;
- e) nastala zvláště vysoká škoda.
3. Jako přitěžující okolnost působí:
- a) činnost jako organizátor chuligánských jednání;
- b) aktivní podíl na chuligánských jednáních;
- c) opakované spáchání a pokračování v chuligánských jednáních přes výstrahu státních orgánů.
4. V těžkých případech a za přitěžujících okolností je trestem odnětí svobody do pěti let.
5. Pokus je trestný jen v případech odstavce 2.⁸⁶

U slov *Rowdy* a *Rowdytum* šlo o pojmy, jež zdomácněly v německém jazykovém prostoru již mnohem dříve a zcela nezávisle na sovětském antichuligánském diskurzu. Jak nejnověji ukázala Wiebke Janssen ve své revizi Uty Poiger, termín *Rowdy* se vyskytoval v německojazyčné slovní zásobě již kolem roku 1850 a koncem 19. století jej používal sociálnědemokratický tisk pro výtržnosti spolkově organizovaných studentů proti mladistvým dělníkům. Policejní tisk Výmarské republiky spojoval *Rowdytum* s fyzickým násilím a shlukem lidí ve veřejném prostoru či s urážkami na veřejných shromážděních.⁸⁷

„Vyjádření neúcty k normám společenského soužití“ v odst. 1 jako rozhodující znak *Rowdytum* sice odpovídá interpretaci subjektivní stránky chuligánství z pera Jerzyho Sawického, které využil Luther již ve svých dřívějších textech, a odráží polský vzor.⁸⁸ Přitěžující kritéria v odst. 3 písm. c) (opakované spáchání, pokračování přes výstrahu zástupcem státní moci) a trestní sazba, jak prostého *Rowdytum* v odst. 1, tak i kvalifikovaného *Rowdytum* v odst. 4, se však spíše podobají

86 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, s. 216–217.

87 Srov. WIEBKE JANSSEN, *Halbstarke in der DDR. Verfolgung und Kriminalisierung einer Jugendkultur*, Berlin 2010, s. 180–181; přetisk novinového článku *Studentische Rowdies*, Vorwärts 8. 12. 1891, in: Als die Deutschen demonstrieren lernten. Das Kulturmuster „friedliche Straßendemonstration“ im preußischen Wahlrechtskampf 1908–1910, Tübingen 1986, s. 69; *Bayerische Polizei gegen das Rowdytum*, Die Polizei 26/1929, č. 23, s. 599; *Der preußische Innenminister gegen Rowdytum*, Bremische Polizeibeamten-Zeitung 8/1931, č. 4, s. 35.

88 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, s. 216. Srov. J. SAWICKI, *Chuligaństwo w prawie karnym Polski Ludowej*, s. 534. Sawického článek dříve citován u LUTHERA, *Einige Bemerkungen*, s. 8. K tomto stěžejnímu znaku „neúcty“ u *Rowdytum* srov. též W. JANSSEN, *Halbstarke in der DDR*, s. 195; T. LINDENBERGER, *Volkspolizei*, s. 382–383, 387.

sovětskému trestněprávnímu pochopení *chuliganstva* dle článku 74 tehdy platného trestního zákoníku RSFSR.⁸⁹ Některá kritéria těžkého případu *Rowdytum* naopak svědčí o vlivu starších německých právních tradic – zejména ustanovení o vzpouře bezprostředně po francouzské revoluci a v době předbrežnové. Účast „neurčeně velkého množství lidí“ v odst. 2 písm. b) návrhu upomíná na pojem „sběh lidí“ v § 12 pruského Královského nařízení k odvrácení nepokojů a k potrestání jejich původců a účastníků z 30. prosince 1798, na kvalifikující znak spáchání zlořádů „u příležitosti sběhnutí lidí“ v § 1 Pruského nařízení k udržení veřejného pořádku a zákonu dlužné úcty ze 17. srpna 1835, nebo na posílení „sběhu a rozčilení“ coby možný výsledek nepokoje a povyku „u příležitosti vzpoury“ v § 247 revidovaného návrhu jednotného pruského trestního zákoníku z roku 1836.⁹⁰ Všechna tři pro příklad citovaná starší ustanovení měla s odst. 2 písm. c) v návrhu Horsta Luthera společný také znak „vyvolání nepokoje“.⁹¹

Na cestě k § 215 trestního zákona NDR (1961–1968): kontroverze mezi projekty trestněprávní teorie a zpětnou vazbou z praxe

Návrh zvláštní skutkové podstaty *Rowdytum*, vypracovaný Základní komisí pro trestní zákoník v roce 1961, zachycuje tentýž amalgám sovětských tradic, sovětských vlivů, starších německých tradic a vlastních řešení NDR.⁹² Počínaje rokem 1961 se zdá, že rozpracování nového trestního zákona NDR nabylo konkrétnějších forem. Od tohoto roku nezněla základní otázka, zda je třeba zavést *Rowdytum* coby zvláštní skutkovou podstatu, nýbrž jak má konkrétně vypadat. Právě toto téma zavdalo záhy podnět ke kontroverzím. Jako aktéři těchto polemik poskytovali svoji kritickou zpětnou vazbu zejména zástupci policejní

89 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, s. 216–217. Srov. Stat'ja 74: „Chuliganskie dejstvija [...] karajutsja tjuremnyj zaključenijem srokom na odin god. [...] Esli (...) soveršeny povtorno, ili uporno ne prekraščalis', nesmotrja na predupreždenie organov, ochranjajuščich obščestvennyj porjadok (...) – lišenie svobody na srok do pjati let.“ – *Ugolovnyj kodeks RSFSR. Oficial'nyj tekst s izmenenijami na 1 marta 1957 goda i s priloženijem postatejno-sistematizirovannyh materialov*, Moskva 1957, s. 45.

90 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, s. 216. Pro srovnání jmenovaná starší ustanovení citovaná dle WALTER RUNFT, *Der grobe Unfug im geltenden und im kommenden Deutschen Strafgesetzbuch*, Würzburg 1936 (diss.), s. 3–6; AUGUST LOREY, *Zur Lehre vom „groben Unfug“*, Breslau 1912, s. 4–5.

91 H. LUTHER, *Das Rowdytum*, s. 216. Srov. W. RUNFT, *Der grobe Unfug*, s. 3–6; A. LOREY, *Zur Lehre vom „groben Unfug“*, s. 4–5.

92 HORST LUTHER, *Einige Bemerkungen zur Bekämpfung des Rowdytums*, Neue Justiz 15/1961, č. 11, s. 377–382, přetisk návrhu na s. 378.

a trestněprávní praxe.

Soudce Werner Quessel z Okresního soudu v Postupimi podrobil kupříkladu rozsudky ze své tehdejší praxe na zkoušku kritériím návrhu zákona. Tím se návrh ukázal příliš těsným: jen jediný z celkem 36 rozsudků splňoval kritéria obsažená v návrhu trestního zákona pro odsouzení za *Rowdytum*. Spolčení vícero pachatelů označil za téměř výlučně velkoměstský jev, a tudíž za „zcela vzácný“. Protože je většinu skupin *Rowdys* vlastní spíše spontaneita než pevná organizace, považoval za vhodné rozšířit skutkovou podstatu *Rowdytum* vedle skupin pachatelů také na pachatele – jednotlivce potud, pokud „se jeho jednání zjevně zakládá na jeho vztazích ke skupině“. Jako trestní rámec pro potrestání za *Rowdytum* Quessel navrhl maximální trestní sazbu tří měsíců odnětí svobody.⁹³ Nadporučík Lidové policie Gerhard Feix se vypořádal s problematikou *Rowdytum* podobně kriticky. Také on se vyslovil proti výlučné definici *Rowdytum* jako skupinového deliktu. Podle zkušeností a potřeb praxe si též zachoval odstup od běžného sovětského čtení. *Rowdytum* nechápal úzce jako konflikt mezi sobě vzájemně neznámými občany, nýbrž zastával názor, že počítat se k němu dosti dobře mohou i konflikty osobního rázu.⁹⁴

Definice deliktu *Rowdytum* v § 215 trestního zákona Německé demokratické republiky z roku 1968

Na poněkud opožděné schválení nového východoněmeckého trestního kodexu měly vliv dobové peripetie těchto kodifikací v Sovětském svazu.⁹⁵ Přesto měl přímý sovětský vliv na diferenciaci konceptu *Rowdytum* po roce 1968 spíše své meze. Ve znění §§ 215 a 216 trestního zákona Německé demokratické republiky z 12. ledna 1968 se při bližším ohledání opět mísí sovětský punc se staršími německými tradicemi a svěbytnými řešeními:

„§ 215 *Rowdytum*

- (1) Kdo se účastní ve skupině, páchající z neúcty k veřejnému pořádku či k pravidlům socialistického soužití násilností, výhrůžky či hrubá obtěžování osob nebo zlovolná poškozování věcí či zařízení, bude potrestán odnětím

93 WERNER QUESEL, *Gedanken zum Entwurf eines besonderen Tatbestandes über rowdyhaftes Verhalten*, Neue Justiz 15/1961, č. 14, s. 484–486, zde s. 484, 486.

94 GERHARD FEIX, *Einige Bemerkungen zum Rowdytum in der Deutschen Demokratischen Republik*, Schriftenreihe der Deutschen Volkspolizei 1961, č. 10 (63), s. 987–1000, zde s. 989, 994–995.

95 G. FRÄDRICH, *Die Regelung der Staatsverbrechen in der DDR*, s. 306.

svobody do pěti let nebo trestní vazbou.

- (2) Je-li spoluúčast na činu podřadného významu nebo je-li čin spáchán bez účasti ve skupině, může být pachatel potrestán odnětím svobody do dvou let nebo podmíněným odsouzením, trestní vazbou nebo peněžitým trestem.
- (3) Pokus je trestný.

Poznámka:

Jiná jednání narušující veřejný pořádek mohou být stíhána jako přestupky.

§ 216 Těžké případy

- (1) V těžkých případech narušení státní nebo společenské činnosti nebo *Rowdytum* bude pachatel potrestán odnětím svobody ve výši jednoho roku. O těžký případ jde tehdy,
  1. jsou-li činem veřejný pořádek či pravidla socialistického soužití ohroženy v obzvláštní míře prostřednictvím rozšíření nepokoje mezi obyvatelstvem;
  2. je-li čin spáchán vícero pachateli, kteří se k opakovanému pachání trestných činů podle §§ 214 nebo 215 spolčili;
  3. je-li pachatel vůdcem spolčení;
  4. byl-li pachatel za trestný čin podle §§ 212, 214, 215 a § 217 odst. 2 již dříve trestán odnětím svobody.
- (2) Příprava a pokus jsou trestné.
- (3) Je-li spoluúčast na činu podřadného významu nebo čin menší závažnosti, může být pachatel potrestán trestní vazbou nebo peněžitým trestem.⁴⁹⁶

Ze sovětského vlivu lze odvodit subjektivní znak „neučty“ v § 215 odst. (1), zde však explicitněji zaměřený na objekty trestného činu. Taktéž propojení těžkého případu *Rowdytum* s těžkým případem narušení státní nebo společenské činnosti v § 216 odst. (1) nám dovolují usuzovat na sovětský vliv, neboť v sovětském trestním právu byla kvalifikovaná varianta „zlomyslného chuligánství“ definována mimo jiné právě kladením odporu představiteli státní moci či veřejnosti. Totéž pla-

96 Strafgesetzbuch der DDR – StGB – vom 12. Januar 1968, Gesetzbuch der DDR, 1968, částka 1, č. 1, s. 40–41. Srov. W. JANSSEN, Halbstarke in der DDR, s. 196; THOMAS LINDENBERGER, „Asoziale Lebensweise“: Herrschaftslegitimation, Sozialdisziplinierung und die Konstruktion eines „negativen Milieus“ in der SED-Diktatur, Geschichte und Gesellschaft 31/2005, s. 227–254, zde s. 245; ARNOLD FREIBURG, *Kriminalität in der DDR. Zur Phänomenologie des abweichenden Verhaltens im sozialistischen deutschen Staat*, Opladen 1981, s. 157–158.

97 Srov. Stat'ja 9, Ukaz Prezidiuma Verchovnogo Soveta SSSR 595 Ob usilenii otvetstvennosti za chuliganstvo, Vedomosti Verchovnogo Soveta SSSR, 29, č. 30 (1324), 27. 7. 1966, s. 584.

tí pro předchozí tresty coby kvalifikující znak *Rowdytum* v § 216 odst. (1) čís. 4.⁹⁷ Starší německé právní tradice jsou zde patrné pouze ve formulaci „rozšíření nepokoje mezi obyvatelstvem“ v § 216 odst. (1) čís. 1, neboť kořeny znaku „vyvolání nepokoje“ sahají zpět až ke starším ustanovením o hrubé nepřístojnosti a o vzpouře.⁹⁸ Co se týče samostatných a svébytně východoněmeckých řešení ve zkoumané kodifikaci, ukazují se ve dvou rysech, jež ale tuto trestní kategorii v její specificky východoněmecké podobě činí velmi nelogickou. Za prvé jde o to, že v § 215 odst. (1) tvořilo základní skutkovou podstatu ve skupině spáchané *Rowdytum*, zatímco *Rowdytum* jednotlivých pachatelů v § 215 odst. (2) bylo definováno pouze jako jeho odvozenina. Na tuto skutečnost poukazovali již někteří soudobí odborníci.⁹⁹ Za druhé jde o jisté zdvojení znaku „spoluúčast na činu podřadného významu“: jako takové mohly být souzeny případy prostého *Rowdytum* dle § 215 odst. (2) stejně jako kvalifikované *Rowdytum* dle § 216 odst. (3).¹⁰⁰ Zejména ve druhém případě se co do logiky a vnitřní koherence zkoumané právní normy vnučuje otázka, zda může být trestný čin „těžký případ“ a zároveň „podřadného významu“. Zvláštní ostražitost vůči skupinám a plynulá hranice směrem k politickým deliktům charakterizovaly i před rokem 1968 každodenní praxi trestněprávního a policejního chápání a potírání *Rowdytum*.¹⁰¹ Obě tendence dále prohloubily dvě pozdější novely trestního práva v Honeckerově éře v letech 1974 a 1979.¹⁰²

Zacházení se zákonným znakem „neúcty k veřejnému pořádku či k pravidlům socialistického soužití“ ve východoněmecké trestněprávní praxi

Hans Lischke a Helmut Keil zdůraznili v jedné z prvních analytických studií o *Rowdytum* po roce 1968 princip převzatý ze starší sovětské judikatury, podle něhož konflikt osobního rázu chuligánství vylučuje. Přiznávali však, že lze motiv neúcty „v životě sotva nalézt ve zcela „čisté formě“ a že je ponejvíce spojen s osobními motivy. Ke kompetentnímu zodpovězení otázky, je-li v konkrétním případě dán tento subjektivní znak *Rowdytum*, autoři stanovili široké spektrum

98 Srov. W. RUNFT, *Der grobe Unfug*, s. 2–6; A. LOREY, *Zur Lehre vom „grogen Unfug“*, s. 4–5.

99 „Der Tatbestand des Rowdytums weist (...) insofern eine gewisse Besonderheit auf, als hier das Grunddelikt ein Gruppendedikt ist.“ – DIETMAR SEIDEL, HANS LUPKE, *Zum Begriff „Gruppe“ im neuen StGB*, *Neue Justiz* 22/1968, č. 16, s. 496–498, zde s. 497.

100 Srov. §§ 215 odst. (1), 216 odst. (3), *Strafgesetzbuch der DDR – StGB – vom 12. Januar 1968*, *Gesetzblatt der DDR*, 1968, částka 1, č. 1, s. 40–41.

101 Srov. T. LINDENBERGER, *Volkspolizei*, s. 383, 385–387.

102 A. FREIBURG, *Kriminalität in der DDR*, s. 158, 243.

dalších kritérií. Jako složky přesného rozboru činu požadovali Lischke a Keil „přesné zjištění situace činu, toho, jak k němu došlo, vnějšího průběhu činu, nebdání oprávněných pokynů jiných osob jakož i obzvláštní negativní tvrdostí či surovostí“. Nadto požadovali v každém konkrétním případě rozbor osobnosti pachatele, v němž by indicie pro to, zda se jedná o *Rowdytum*, bylo možné odvodit také z pachateleova chování v práci a po práci, z jeho předchozích trestů, resp. z dřívějších rušení veřejného pořádku.¹⁰³

Princip osobního konfliktu jako kritéria vylučujícího *Rowdytum* skýtal pomoc v orientaci a vodítko také pro pozdější články a rozsudky. I Johannes Schreiter ve své stati o právním rozlišení mezi *Rowdytum* a ublížením na těle stavěl do protikladu k prvnímu z nich jednání „z osobního nepřátelství“.¹⁰⁴ O čtyři a půl roku později se znovu zabýval toutéž problematikou vrchní soudce Dr. Mühlberger v diskusi k 17. plénu Nejvyššího soudu NDR. Také on opíral toto rozlišení o protiklad mezi neúctou ke společnosti a osobním nepřátelstvím.¹⁰⁵

Požadovaný rozbor činu, osobnosti pachatele a zjištění rozhodujícího znaku „neúcty“ se ale v některých případech neobešel bez problémů. To ozřejmují i rozhodnutí dvou okresních soudů ze začátku 70. let.

V první trestní věci byl dějištěm tábor polovojenské Společnosti pro sport a techniku (obdoba československého Svazarmu). Na něm bylo při ručnickové bitvě nedopatřením rozbito okno. Poté co jeden z účastníků udal původce škody, podal jeden z pozdějších obžalovaných návrh „zrádce“ zbít, což se setkalo s všeobecným souhlasem. Příslušný velitel čtyř odhalil daného informanta nepřímo, jmenováním iniciály jeho jména, a připojil pouze požadavek nepáchat násilnosti uvnitř tábora. Nato byl k potrestání určený účastník vyhnán na louku, minutu šlehán vrbovými pruty a utrpěl krevní podlitiny. Trestní komora okresního soudu odmítla při právním zhodnocení případu, že by se jednalo o *Rowdytum*. Zároveň ve svém rozhodnutí ujistila, že jde „ve všech případech o mladistvé se v zásadě

103 HANS LISCHKE, HELMUT KEIL, *Zum Tatbestand des Rowdytums*, Neue Justiz 23/ 1969, č. 24, s. 757–762, zde s. 759–761.

104 JOHANNES SCHREITER, *Zur Rechtsprechung auf dem Gebiet der vorsätzlichen Körperverletzungen (§§ 115 bis 117 StGB)*, Neue Justiz 25/1971, č. 6, s. 165–170, zde s. 168.

105 BArchB, fond Oberstes Gericht der DDR, DP2/1656, Protokoll über die Tagung des 17. Plenums des Obersten Gerichts der Deutschen Demokratischen Republik vom 17. Dezember 1975, s. 1–2.

106 BArchB, fond Oberstes Gericht der DDR, DP2/1173, Vorlage zum 35. Plenum des Bezirksgerichts Rostock „Probleme der Rechtsanwendung bei Rowdy- und Widerstandsdelikten Jugendlicher“ [1971], s. 9–10.

kladným poměrem ve všech oblastech“.¹⁰⁶

Druhá trestní věc se zabývala hádkou, jež vznikla v hostinci o nenatočené poslední pivo a o dodržení zavírací hodiny. Svědek, který se pokoušel pozdější obžalované uklidnit a domluvit jim, byl jimi odbyt s tím, že mu do toho nic není. Svědek si ponechal poslední slovo a opáčil, „že by měli nejdřív chodit slušně a nechat se ostříhat“. Krátce nato byl, poté co opustil hostinec, obžalovanými zbit. Rvačku ukončil teprve zásah dvou přísedších svědků. Případ byl právně zhodnocen jako *Rowdytum*. Coby indicie neúcty formulované zjištění, „že oba obžalovaní dne 7. 12. 1971 hledali záminku k tomu proti občanu K. násilně vystoupit, občan nedal k tomu žádný podnět“, však působí problematicky. Předchozí hádka o dlouhé vlasy se zdá být vlastním důvodem násilnosti, a konfliktu podsouvanou „bezdůvodnost“ proto značně zpochybňuje.¹⁰⁷

Co ve srovnání obou trestních věcí až bije do očí, je uplatňování dvojích měřítek. „Třídní logika“ dřívějších rozsudků v Československu zde nehrála žádnou roli; naproti tomu se zde odráží tendence soudit mírně členy masových organizací. Potud, pokud se jednalo o příslušníky mládežnické organizace a o její akci coby dějiště, přimhouřili soudci oko nad (kvazi)rituálním potrestáním donašeče v táboře mládeže, podobně jako mívá například násilí na cizoložných ženách uvnitř ustálených skupinových či rodinných struktur komplemetárně ke státnímu monopolu na násilí status „kontrolního násilí“, jak píše Andrea Kirschner a Stefan Malthaner.¹⁰⁸ Slovní potyčka kvůli odmítnutému pivu a nevhodnému účesu se naproti tomu jako vážný podnět ke spáchaní násilnosti nepočítala. *Quod licet Iovi, non licet bovi* – to, co se u členů Společnosti pro sport a techniku setkalo se shovívavostí, u vlasatců neprošlo.

I mimo oba výše popsané případy se opakovaly v soudních rozhodnutích, statích i interních diskusích let 1972–1973 stížnosti na nevhodné zacházení se znakem „neúcty“. Podle nich byl tento znak skutkové podstaty *Rowdytum* buď namísto důkazů jen konstatován, nebo uváděn v rozsudcích hned dvakrát

107 BArchB, fond Oberstes Gericht der DDR, DP2/1179, Kreisgericht Waren, Urteil vom 16. Februar 1972 – S 12/72, s. 2, 2/rub, 3/rub.

108 Srov. ANDREA KIRSCHNER, STEFAN MALTHANER, *Control of Violence – An Analytical Framework*, in: *Control of Violence. Historical and International Perspectives on Violence in Modern Societies*, (edd.) Wilhelm Heitmeyer, Heinz-Gerhard Haupt, Stefan Malthaner, New York 2011, s. 3–44, zejména s. 19.

109 HANS LISCHKE, *Zur Strafzumessung bei Rowdytum und Staatsverleumdung*, Neue Justiz 26/1972, č. 9, s. 261–262, zde s. 262; BArchB, fond Oberstes Gericht der DDR, DP2/1626, Oberstes Gericht der DDR – Präsidium, Bericht zu Problemen der wirksamen Bekämpfung von vorsätzlichen Körperverletzungen, Rowdytum und gewaltsamen Sexualdelikten, 20. 9. 1972,

– k odůvodnění trestného činu a zároveň jako přítěžující okolnost.¹⁰⁹

Zásadní kritice podrobil právní kategorii *Rowdytum* ve své dizertaci (odevzdána byla v roce 1976, obhájena o rok později) odborný asistent Univerzity Friedricha Schillera v Jeně a dřívější prokurátor Horst Klapp. Skutečnost, že je zakládající prvek tohoto trestného činu obsažen jen v subjektivním znaku „neúcty“, byla v jeho očích spojena s neuspokojivými důsledky.¹¹⁰ Na jedné straně, namítal Klapp, zůstávají tak mimo zřetel jednání, mající coby pohnutku namísto (či vedle) „neúcty“ i jiné motivy (například touhu po sebepotvrzení, potřebu chvástat se),¹¹¹ na straně druhé vznikají těžkosti při objasňování motivů a vedení důkazů stejně jako překážky v plynulé vyšetřovací práci, což znemožňuje i zhuštěná a zrychlená trestní řízení.¹¹² Stávající praxi, kdy jsou nedostatky dané skutkové podstaty obcházeny extenzivním výkladem zákona, kdy se od dokazování motivu „neúcty“ jednoduše upouští nebo jsou potřebné motivy „pachatelům více či méně podsouvány“, považoval někdejší prokurátor za zcela nedostatečnou.¹¹³

Návrh Horsta Klappa na řešení spočíval v tom zapracovat do nového znění § 215 trestního zákona hrubé narušení veřejného pořádku a demonstativní způsob spáchání jakožto objektivní znaky *Rowdytum*; jakožto subjektivní znak skutkové podstaty měla naproti tomu postačovat jen úmyslnost jednání.¹¹⁴ Vedle vlastních zkušeností z praxe se autor ve svých úvahách o *Rowdytum* řídil také novějšími výsledky sovětské judikatury a literatury, jež relativizovaly některé zásady z dob pozdního stalinismu. Kupříkladu citoval sovětská mínění 60. a 70. let, jež oproti dřívějšímu vedla méně ostrou dělicí čáru mezi chuligánskými jednáními

s. 14–15; otištěno jako *Zu Problemen der wirksamen Bekämpfung von vorsätzlichen Körperverletzungen, Rowdytum und gewaltsamen Sexualdelikten*, Neue Justiz 26/1972, č. 22, s. 663–669, zde s. 666–667; BArchB, fond Oberstes Gericht der DDR, DP2/2140, 1b Strafsenat, Protokoll über die Fachrichtertagung am 22. März 1973, s. 3/fol. 631; OG [=Oberstes Gericht], Urteil vom 13. April 1973, Neue Justiz 27/1973, č. 11, s. 330–331, zde s. 331.

110 HORST KLAPP, *Störungen der öffentlichen Ordnung durch Rowdytum und ihre Bekämpfung mit den Mitteln des sozialistischen Strafrechts, insbesondere durch den Staatsanwalt*, Jena 1977 (diss.), s. 61–62.

111 H. KLAPP, *Störungen*, s. 64–65, 67–68.

112 H. KLAPP, *Störungen*, s. 74–76, 79, 82–83.

113 H. KLAPP, *Störungen*, s. 61–63, 88–89.

114 H. KLAPP, *Störungen*, s. 96.

115 H. KLAPP, *Störungen*, s. 93, 101. Ruské originály Klappem citovaných článků: A. GORKIN, A. EFANOV, *Postanovlenie N° 17 Plenuma Verchovnogo Suda SSSR ot 22 dekabrya 1964 goda. O sudebnoj praktike po delam o chuliganstve*, Bjuleten Verchovnogo Suda SSSR 1965, č. 1, s. 6–9, zde s. 7; JURIJ LUBŠEV, *Charakter nasilija pri chuliganstve i v prestuplenijach protiv ličnosti*, Socialističeskaja zakonnost' 1976, č. 5, s. 65–67, zde s. 66.

a jednáními z osobních pohnutek.¹¹⁵

Co se motivu „neúcty“ týče, byl Klappův návrh radikálnější a nepožadoval jeho nový výklad jako objektivního znaku skutkové podstaty, nýbrž vyškrtnutí ze zákona bez náhrady.¹¹⁶ Nové znění základní skutkové podstaty *Rowdytum* namísto dosavadního odst. (1) § 215 trestního zákona Německé demokratické republiky mělo znít podle Klappova návrhu následovně: „Kdo se účastní ve skupině, která závažným a demonstrativním způsobem narušuje veřejný pořádek či pravidla socialistického soužití prostřednictvím násilností, výhrůžek či hrubých obtěžování jiných osob nebo prostřednictvím zlovolného poškozování, resp. ničení věcí či zařízení, bude (dále jako dosud) potrestán odnětím svobody do pěti let nebo trestní vazbou.“¹¹⁷

Na jedné straně je z návrhu patrné, že se ani tato „vylepšená“ definice *Rowdytum* není prosta dřívějších slabín co do logiky výstavby paragrafu. Základní skutkovou podstatou zde i nadále zůstal delikt skupinový. Na druhé straně svědčí návrh na odstranění subjektivního znaku „neúcty“ o snaze vyvodit z těžkostí soudní praxe důsledky pro zákonodárství. Psané právo mělo být silněji přizpůsobeno potřebám judikatury a k tomuto účelu i oprostěno od importovaných pojmů svádějících k mylnému pochopení. Klappův podnět k revizi přitom neznamenal odvrácení se od sovětské reference *chuliganstvo*. Spíše v něm lze spatřovat návrat *ad fontes*, oživení, resp. aktualizaci osvojených vědomostí o tomto proměnlivém právním konceptu. Z neznámých důvodů a vzdor své blízkosti praxi však nedala dizertace Horsta Klappa popud k odpovídající trestněprávní novelizaci.

Návrh na možné rozšíření konceptu interkulturního transferu

Se zřetelem k výše prezentovaným badatelským výsledkům jako části doktorského projektu, jenž se coby jeden z uplatňovaných metodologických postupů pokusil aplikovat právě Jürgenem Osterhammelem vyzdvihované „srovnání transferů“ a jenž se zaměřil právě na Christiane Eisenberg postrádaný procesuální charakter transferů v delším časovém rámci, se nabízí vedle statického, resp. časově omezeného rázu výzkumů transferů, na který autorka kriticky upozornila ještě další poznámka: nejen vývojové přede hry a dohry, nýbrž také na proces transferu eventuálně navazující regresivní procesy bývají příliš málo zohledněny.

Čelný příklad pro toto „bílé místo“ skýtá šestičlenné schéma pro popis „interkulturního transferu“ z pera Rudolfa Muhse, Johannese Paulmanna a Willibalda Steinmetze:

116 H. KLAPP, *Störungen*, s. 82.

117 H. KLAPP, *Störungen*, s. 103.

- 1) Definice nebo implicitní předpoklad hranice mezi dvěma jednotkami děje, tedy rozlišení mezi vlastním a ne-vlastním;
- 2) Vznik přání osvojit si a/nebo přání exportovat;
- 3) Výběr toho, co je třeba vědět;
- 4) „Primární osvojení“ a uložení osvojeného;
- 5) „Sekundární osvojení“, tzn. vložení importovaných vědomostí do souvislosti argumentací a jednání vlastní země;
- 6) Reflexe vlastního „obrazu“ jiné země a smyslu či nesmyslnosti zaobírání se jím.¹¹⁸

Jak zdůrazňuje Paulmann na empirickém příkladu německo-britských vztahů: „Kritériem úspěšného nebo nezdařeného transferu není (...) s jakou věrností originálu přenos vědomostí, kulturních statků nebo zařízení (...) proběhl. Dalo by se dokonce tvrdit, že transfer byl právě tehdy obzvláště zdařilý, pokud ideu nebo instituci, převzatou z jiné země, nebylo již po transferu možno rozeznat jako cizí. K dosažení toho byla adaptace a modifikace výchozího předmětu zpravidla nevyhnutelná. Čím jednoznačněji byl objekt transferu ještě poté identifikován ve své jinakosti, tím méně dokonale proces proběhl.“¹¹⁹

Paulmann tvrdí sice krátce nato: „Výsledek transferu mohl (...) dopadnout velice různě. Sahal od přijetí cizích vzorců chování a výkladu přes výběr jednotlivých prvků až k vědomému odmítnutí.“¹²⁰ Takováto mnohost možných výsledků mimo úspěšných procesů transferu (například „nezdařené“ nebo „nedokonale“ transfery, pozdější regresivní procesy atd.) se však ve výše citovaném šestičlenném schématu nikterak viditelně neodráží.

Některé momenty vypořádávání se se sovětskou kategorií *chuliganstvo* v obou státech lze s jednotlivými fázemi Paulmannova/Muhsova/Steinmetzova sché-

118 Na tomto místě cituji schéma v jeho „kondenzovanější“ písemné formě z J. OSTERHAMMELA, *Transferanalyse und Vergleich im Fernverhältnis*, s. 450. Původní verze srov. RUDOLF MUHS, JOHANNES PAULMANN, WILLIBALD STEINMETZ, *Brücken über den Kanal? Interkultureller Transfer zwischen Deutschland und Großbritannien im 19. Jahrhundert*, in: *Aneignung und Abwehr. Interkultureller Transfer zwischen Deutschland und Großbritannien im 19. Jahrhundert*, (edd.) Rudolf Muhs, Johannes Paulmann, Willibald Steinmetz, Bodenheim 1998, s. 7–20, zde s. 18–19.

119 JOHANNES PAULMANN, *Interkultureller Transfer zwischen Deutschland und Großbritannien. Einführung in ein Forschungskonzept*, in: *Aneignung und Abwehr*, s. 21–43, zde s. 39.

120 J. PAULMANN, *Interkultureller Transfer zwischen Deutschland und Großbritannien. Einführung in ein Forschungskonzept*, s. 39.

matu velmi dobře ztotožnit. Jiné jej přesahují a svádějí k jeho rozšíření o další stupně. První fázi odpovídá publicistika a literatura ruských legionářů v Československu po roce 1918, v níž šlo vytváření československé identity ruku v ruce s odmítáním anarchie a chaosu v sovětském Rusku. Druhou fázi lze nalézt jak v československých člancích a dopisech čtenářů, jež v roce 1947 prohlásily trestněprávní kategorii *chuliganstvo* za hodnou importu, tak ve zprávách východoněmeckých právních vědců a policejních důstojníků z Polska. Třetí fázi odpovídá zúžení pojmů *chuliganstvo* na negativní postoj k práci Juliem Fučíkem v roce 1932, snad také jeho morální výklad Naděždy Melnikové-Papouškové v roce 1929. „Sekundární osvojení“, tedy pátá fáze, proběhla přibližně v momentu, v němž českoslovenští a východoněmečtí právní vědci a soudci opřeli své úvahy ohledně znaku „neúcty“ o sovětský způsob výkladu *chuliganstva*. Jiní právní vědci a soudci obou států využili tento sovětský vzor k proklestění vlastních cest, až se od něj nakonec oprostili.

Proto se přímo nabízí přidat k šesti fázím transferu podle Paulmanna/Muhse/Steinmetze dvě další, jež implikuje prezentovaná empirická studie o *chuligánství* a *Rowdytum*. Po vložení do autochtonních souvislostí páté fáze mohlo s určitým časovým odstupem následovat kritické přehodnocení již osvojených vědomostí nebo konceptu (sedmá fáze). To nastalo v Československu od počátku 60. let s revizí sovětských vzorců ve výkladu výtržnictví (presumpce nevinu u „řádně pracujících“, osobní konflikt jako vylučující kritérium). Také v NDR najdeme toto přehodnocení roku 1961 v odmítnutí Gerharda Feixe vylučovat *Rowdytum* u osobních konfliktů, v roce 1969 v pragmatickém zacházení se znakem „neúcty“ u Lischkeho/Keila (příznání, že jej lze „v životě sotva nalézt ve zcela „čisté formě“) stejně jako v roce 1977 u Horsta Klappa, který identifikoval týž znak jako překážku pro právní praxi. Po kritickém přehodnocení dříve osvojené cizí reference mohlo následovat „tiché odvrácení“ od osvojených vědomostí nebo konceptu. O „tichém odvrácení“ je zde řeč proto, že jeho oficiální zdůvodnění měla malou výpovědní hodnotu a musela se například u malé funkčnosti importovaného statku omezit na náznaky, kupříkladu z geopolitických důvodů (hegemoniální role vysílatelské země). Jako příklad pro Československo zde může posloužit vyškrtnutí původně sovětského znaku „neúcty“ z definice výtržnictví v novelizaci trestního zákona z roku 1973. Vedle toho mohlo totéž přehodnocení vyústit v návrat „ad fontes“ osvojeného konceptu, oživení či aktualizaci vědomostí o něm. Tento návrat mohl proběhnout též pouze v diskurzivní rovině: být předmětem snah, ale nedojít uplatnění v praxi. To se týká návrhů recepce sovětských impulzů po antichuligánské kampani z roku 1966, jež posloužily v Československu za příležitost k odstranění nešvarů právní praxe ve vlastní zemi, stejně jako návrhu reformy § 215 odst. (1) trestního zákona Německé de-

mokratické republiky z pera Horsta Klappa v roce 1977, který se sice přimlouval za odstranění znaku „neúcty“ ze zákonné definice *Rowdytum*, zároveň se však v jiných bodech nechával inspirovat sovětským právem.

Závěr

Jak lze na zákonném znaku „neúcty“ ve vývoji trestněprávních kategorií výtržnictví a *Rowdytum* exemplárně dokázat, sovětská cizí reference mohla dojít svého „vlození do souvislosti jednání vlastní země“, a přesto zůstat většinu času rušivým činitelem, zdrojem výkladových obtíží. Mimo sovětského faktoru a snah o socialistické právo souznělo utváření výtržnictví v Československu s dalece předsocialistickými představami mravnosti a pořádku; utváření *Rowdytum* v NDR ovlivňovala neméně předsocialistická chápání nepokoje a vzpoury. Kde se trestněprávní vědci obou států v zaměřování pozornosti a ve stanovování priorit protínali (ať už ve strachu z organizovaných skupin nebo v podceňování fyzického násilí), tam se obešli i bez sovětských vzorů. To, co se v obou státech opětovně prodíralo na povrch a co se během let prokázalo jako silnější, to, co napomohlo k upotřebitelnosti, k obnově a dalšímu životu zkoumaných právních kategorií, nebyla úspěšná akulturace cizího, nýbrž mnohem spíše perzistence

121 Studie vznikla v rámci mezinárodního výzkumného projektu Physical Violence and State Legitimacy in Late Socialism/Physische Gewalt und Herrschaftslegitimation im Spätsozialismus, prováděného v letech 2011–2014 v Centru pro výzkum soudobých dějin v Postupimi (Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam – ZZF). Vychází z prvního empirického oddílu mé dizertační práce o recepcích, chápání a potírání chuligánství v Československu a „Rowdytum“ v NDR v letech 1956–1989. Její základní myšlenky, zejména co do uplatnitelnosti výsledků výzkumu k rozšíření teoretického konceptu interkulturního transferu, byly prosloveny jako referát na doktorandském kolokviu k sociálním a kulturním dějinám NDR a komunismu v Centre Marc Bloch v Berlíně v červnu 2014. Část empirických výsledků byla otištěna v mé předchozí studii – MATĚJ KOTALÍK, *Capitalist Relic in a Socialist State?: Coping with Hooliganism in Czechoslovak and East-German Penal Law (1956–1973)*, Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen / Prague Economic and Social History Papers 18/2013, č. 2, s. 36–58.